Ա. ՏԱՐԻ ԹԻՒ 85　　ՇԱԲԱԹ 14 ԱՊՐԻԼ 1884　(Ն. Տ.) 26 ԱՊՐԻԼ　　1 ՐԷՃԷՊ 1301

ԱՐԵՒԵԼՔ

ՕՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳԱՅՄԱՆՔ
Ծանուցման տողը մէկ անգամի համար 3 դուրուշ
երկու անգամի համար 2 դուրուշ է. աւելի անգամներու համար զատ սակարկութիւն կըլլայ:
Օրագրոյս վերաբերեալ Նամակ կամ որ եւ իցէ գրութիւն պէտք է ուղղել
«Առ խմբագրութիւն ԱՐԵՒԵԼՔ օրագրի»
ԽՄԲԱԳՐԱՏՈՒՆ Ղալաթիա, Իզմիրլի օղլու խան, թ. 19
Իսկ գաւառներէն հետեւեալ հասցէին՝
درعليه ده غلطه ده ازميرلى اوغلى خانده ١٩ نمروده
{ ارهولك } غزته‌سى اداره‌سنه

40 ՓԱՐԱ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Պօլսոյ համար	Տարեկան	դահեկան	արծաթ	200
« «	Վեցամսեայ	«	«	100
« «	Եռամսեայ	«	«	50
« «	Ամսական	«	«	20
« «	Շաբաթ	«	«	1
Գաւառաց համար	Տարեկան	«	«	240
« «	Վեցամսեայ	«	«	120
« «	Եռամսեայ	«	«	60
Օտար երկիրներ	Տարեկան	Ֆրանք		56
» «	Վեցամսեայ	«		28

Դուրս ղրկուած լրագրաց ծախքը խմբագրութեան վրայ է:

40 ՓԱՐԱ

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՇԱԲԱԹ 14 ԱՊՐԻԼ

ՇԱԲԱԹԱՑՈՅՑ
ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ազգային խնդրոց նկատմամբ արձանագրելի կարեւոր դէպք չունինք այս շաբթու: Էջմիածին երթալիք պատուիրակաց անուանումը նոր քայլ մ'է կաթողիկոսական ընտրութեան գործին մէջ, բայց այս անուանումը վերջնապէս տեղի ունեցած չէ տակաւին: Աշխարհական պատուիրակն իրաւամբ կը խնդրէ գիտնալ նախապէս իւր պաշտօնին հանգամանքն ու սահմանը: Կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ կողմէ այս կէտերու ճշդուելէն ետքն ալ, մեր հինգշաբթի աւուր դիտողութեանց համաձայն, կը մնայ պատուիրակաց պաշտօնին հաստատումը նոյն ինքն Ազգային Ժողովոյ կողմէ, յանուն որոյ կ'երթան յէջմիածին:

Աւելի մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայուի այն տեսակցութեան զոր Ռուսիոյ դեսպանատան խորհրդական Պ. Օնու, որ ուղղակի Բեդրբուրկէ կուգայ, նախընթաց երեկոյ ունեցեր է Ս. Պատրիարք Հօր հետ: Մինչ կը գրենք այս տողեր, տակաւին տեղեկութիւն մը չի կար այդ տեսակցութեան վրայ: Ուրիշ անգամի մը թողլով հանդերձ խօսիլ խնդրոյն այս նորագոյն պարագային վրայ, չենք կրնար այժմէն իսկ չընել ա դիտողութիւն թէ, Պալաժենեան որ և է պատրուակաւ կամ սպառնալեօք Թուրքիոյ Հայոց ընդունիլ տալու և Ազգ. Ժողովոյն ալ վաւերացընել տալու միտք որ և է ճնշումն, ո՛րչափ ալ վերէն գայ, ընդունելի չպիտի լինի Թուրքիոյ Հայոց: Խնդրոյն այս մասը պարզ է Ազգին համար, ինչպէս նաեւ անոր կողմէ փոխանորդ կարգուած Ազգային Ժողովոյ համար: Ինչ որ պարզ չէ տակաւին, Կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ բռնելիք ընթացքն է. որովհետեւ ըստ ոմանց անհաստատութեան կասկածներ տրուած են: Բայց մեք կը սիրենք յուսալ թէ Կաթողիկոսական Յանձնաժողովը խնդրոյն այս վերջին մասին մէջ իրական ծառայութիւն մը պիտի մատուցանէ Ազգին, ցոյց տալով թէ ճկուն լինելու չափ գիտէ նաեւ հաստատամիտ և ճարտար լինել, և թէ, այս դիւանագիտական հանգամանաց հետ, որք անշուշտ շատ յարգի են եթէ առնուլ չմնան, կը միացնէ ուրիշ կարգի յատկութիւններ, որք բացառապէս պահանջելի են մեր զուտ ազգային և եկեղեցական մարմիններէ. — Կատարեալ համակցութիւն Եկեղեցւոյ և Ազգին շահերուն և հաւատարմութիւն այդ շահերու: Եւ Ներսէս Պատրիարք, Աշտարակեցի Ներսէս Կաթողիկոսի Աթոռին վրայ բազմելու համար թէ՛ Թուրքիոյ և թէ՛ Ռուսիոյ Հայոց քուէներուն ստուար մեծամասնութիւնն ստանալէն ետքը չէ՛ հարկաւ որ թոյլ պիտի տայ որ այդ թանկագին շահեր վտանգի ենթարկուին՝ «հաշտարարութեան, չափաւորութեան, զիջողութեան» քաղցրահնչուն գաղափարներու բանաձեւերու ներքեւ: Հետեւապէս, մեք ոմանց չափ երկիւղ չենք զգար, որք կը կարծեն թէ Պ. Օնու Պ. Իվանոֆի ծանուցեալ յայտարարութիւններն առաւելագոյն զօրութեամբ կրկնելու համար միայն տեսակցած է Ս. Պատրիարք Հօր հետ: Զենք հաւատար իսկ թէ Պ. Օնու այդ նպատակաւ տեսակցած է Ն. Սրբազնութեան հետ. որովհետեւ Պ. Իվանոֆի հռչակաւոր յայտարարութիւններէն ի վեր ռուս կառավարութիւնն, — եթէ երբեք տեղեկութիւն ունի բոլոր այս եղելութեանց վրայ, — համոզուած է անշուշտ թէ Թուրքիոյ Հայք ի՛նչ կըրնան ընել և ի՛նչ կարող չեն ընել: Եթէ Վեհ. Զարին կառավարութիւնը թոյլ տայ որ մեր երկու պատուիրակներ երթան Էջմիածին և ի դիմաց Թուրքիոյ Հայոց Վիճակներուն Կ. Պոլսոյ Ազգային Ժողովոյն տուած քուէներն յանձնեն վերջնական քըւէտուփին, լա՛ւ. բայց եթէ 63 Վիճակ ներկայացնող այս պատուիրակները միայն երկու քուէի ներկայացուցիչ նկատելու դէշ կատակն ընէ մեզ, մեր Ազգային Ժողով, և ընդհանուր Թուրքիոյ Վիճակները, բընականապէս պիտի մտածեն թէ Կաթողիկոս մը որ Թուրքիոյ Հայոց մասնակցութեամբն ընտրուած չէ, Թուրքիոյ Հայոց Կաթողիկոս չէ՛: Եւ այսպիսի յայտարարութեան մը, եթէ ուզեն, Ռուսիոյ Հայք կարող են առանձինն կատարել՝ առանց Թուրքիոյ Հայոց մասնակցութեան՝ Ընդհանրական (*) Կաթողիկոսին ընտրութիւնն, այսինքն՝ ո՛չինչ բան մ'ընելու յանդգնիլ, զոր շատ աւելի բարեբաստական ժամանակաց մէջ իսկ չեն ըրած: Բայց այդ պարագայի մէջ, անշուշտ Հոգ. պիտի տանին Թուրքիոյ Հայոց եպիսկոպոսներէն ո՛չ զոք ընտրելու. զի Թուրքիոյ Հայոց մէն մի եպիսկոպոս, բաւական է որ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսէն տարբեր եկեղեցական մը լինի, Ազգ. Ժողովոյ կողմէ իրեն բացարձակապէս արգիլեալ պիտի տեսնէ ընդունիլ պաշտօն մը, որ Եկեղեցւոյն կարգաց ու կանոնաց և Ազգին կենսական շահուց ո՛րքան հակառակ կերպիւ կը տրուի իրեն: Այս կարգի պատահականութեան մը առջեւ, Էջմիածնի Սինոդն և Միաբանութիւնն և համայն Ռուսահայք անշուշտ երկիցս և երիցս պիտի մտածեն, և Ռուսիոյ կառավարութիւնն իսկ, եթէ խնդրոյն հետեւանքները լիովին պարզուին իւր առջեւ, հոգ պիտի տանի հարկաւ որ նախ քան զամենայն իւր շահերն իսկ չվնասուին՝ երբ կը յուսայ մտացածին առաւելութիւն մը ձեռք բերել՝ Թուրքիոյ Հայոց վրայ ճնշում բանեցընելով որ անպատճառ ընդունին Պալաժենեան: Մաղթենք սակայն որ խնդիրն այս յուսահատական ծայրայեղութեանց չհասած, Մայր-Աթոռոյ վրայ համայն Ազգէն ընտրեալ արժանաւոր Կաթողիկոս մը բազմած տեսնելու բախտն ունենանք:

⁂

Ազգային Ժողովն այս շաբթու նիստ չըրաւ, և մեզ պէս հասարակ մահկանացուներու տրուած չէ գիտնալ թէ ե՛րբ նիստ պիտի ընէ՝ իւր նստաշրջանը փակելու համար, որպէս զի, ըստ օրինի, ապրիլի վերջերը կամ մայիսի առաջին եօթնեակին մէջ կարող լինի իւր նստաշրջանն սկսիլ: Զարմանալի է որ, քանի մը տարիներէ հետէ սովորութիւն եղած է, Ազգային Ժողովոյ այս փակումն և նոր նստաշրջանի բացումն ըստ կարի անկանոն կերպով կատարել: Եթէ անպատեհ կամ անքաղաքագիտական կը համարուի Կաթողիկոսական խնդրոյ վրայ վճռաբանութիւնները շարունակել, միթէ Կաթողիկոսի և Պալաժենեանի խնդիրներէն զատ չունինք խնդիրներ որք Ազգ. Ժողովոյ ուշադրութիւնը կը պահանջեն ստիպողապէս: Արդեօք լա՞ւ կ'ընենք Ազգային Ժողովոյ բոլոր ժամանակը զբաղելով պարբերաբար մէկ մէկ որոշ խնդրոյ՝ ի վընաս բոլոր ուրիշ խնդրոց, որչափ ալ կարեւոր լինին: — Հրաժարական խնդիրներ ամբողջ նստաշրջաններ լափեցին ու ինչ հանրօգուտ արդիւնք թողլով իրենց ետեւ, և այժմ ալ Կաթողիկոսական խնդիրն ո՛չ թէ քըննելու, այլ չքննելու համար, Ազգային Ժողովն անգործութեան դատապարտուած կը մնայ ուրիշ ամեն հանրօգուտ խնդրոց նկատմամբ: Այս վիճակ ցաւալի կը թուի մեզ: Այդ վիճակի վրայ Ս. Պատրիարք Հօր եւ Մայր Դիւանին ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք: Պէտք է վստահութիւն ունենալ Ազգ. Ժողովոյ ազգասիրութեան և շրջահայեցութեան վրայ: Բոլոր Ազգն համամիտ է Ս. Պատրիարք Հօր, երբ կը յայտարարէ Մայր-Դիւանին թէ Ազգ. Ժողովը վերջին տագնապալից խնդրոյ մէջ Ազգին և Եկեղեցւոյն շահուց կատարելապէս համաձայն ընթացք մը բռնեց: Ընդէ՞ր ուրեմն անգործ թողուլ ազգային մարմին մը, որ այդչափ ընտիր արդիւնք ընծայած է կարի դժուարին պարագայից մէջ:

⁂

Մեր մեծանուն հիւրեր շաբթուս մէջ մեկնեցան: Բազում ծախքեր եղան Աւստրիոյ գահաժառանգ իշխանին և իշխանուհւոյն ընդունելութեան համար, և անշուշտ գոհութեամբ պիտի իմացուի թէ այս ծախքեր ապարդիւն չեն եղած, քանի որ հաճոյական տպաւորութիւններ թողած են փոխադարձապէս: Իսկ թէ աւելի դրական արդիւնք մը կրնա՞նք սպասել Ն. Բարձրութեանց այցելութենէն, յառաջիկայ քանի մը աւուրց մէջ հարկաւ պիտի յայտնուի: Լրագիրք ոմանք տակաւին կը պնդեն թէ երկաթուղեաց միացման խնդիրը Ռոտոլֆ իշխանին ուղեւորութեան նպատակներէ մին էր. և թէպէտ իշխանն ինք, որչափ գիտենք, քաղաքական նիւթոց վըրայ խօսակցութիւն չէ ունեցած Վեհ. Սուլթանին հետ, բայց Քալնոքի կոմսն, իշխանին գալստեան առթիւ, առանձինն տեսակցած լինելով Ն. Կ. Վեհափառութեան հետ, կը կարծուի թէ երկաթուղեաց խնդիրը գլխաւոր նիւթն եղած է այս խօսակցութեան: Հանրային շինուածոց նոր նախարարը շաբթուս մէջ անուանեցաւ, բայց նոր նախարարին անունէն աւելի Վեհ. Սուլթանին անձնական տրամադրութիւններէն պարտինք սպասել խնդրոյն վերջնական կարգադրութիւնը: Ռազմագիտական, տնտեսական և ելմտական կարեւոր նկատումներ կան խնդրոյն մէջ, և կայսերական կառավարութիւնը չուզեր հապճեպով տալ որոշում մը, որ յայտնի է թէ կարեւոր հետեւանքներ պիտի ունենայ Թուրքիոյ ապագայ ճակատագրին վրայ:

⁂

Ամառուան տաքերուն հետ Խոլերայի վերսկսման լուրերը շատ անհաճոյ տպաւորութիւն մ'ըրին մայրաքաղաքիս մէջ: Խոլերան, որ կերպիւ իւիք մնայուն է Հնդկաստանի քանի մը կողմերը, նորէն Գանգէսի եզերաց վրայ կոտորածներ կ'ընէ, և կը վախցուի թէ Եգիպտոս ալ պիտի վարակի: Թէ այսպիսի պատահականութիւն մը Կ. Պոլսոյ համար ո՛րչափ ծանր նշանակութիւն ունի, հարկ չէ բացատրել: Տարակոյս չունինք թէ կառավարութիւնն և Քարանթինայի վարչութիւնք ժամանակին ամեն միջոց ձեռք պիտի առնուն՝ անցեալ տարւոյ չափ ազդեցիկ կերպիւ մայրաքաղաքս պաշտպանելու համար տարափոխիկ ախտին դէմ: Բայց դըժբախտաբար, որչափ զօրաւոր են մեր արտաքին պաշտպանութեան միջոցները, ներքին պաշտպանութեան միջոցները նոյնչափ տկար են: Կ. Պոլսոյ շատ մը կողմերը տակաւին պատրաստ ընդունարան են համաճարակ ու տարափոխիկ ախտերու: Գասըմփաշայի բաց կոյանոցը մանաւանդ, որոյ վրայ ո՛րչափ խօսուեցաւ անցեալ տարի, բաց կը մնայ դեռ, իբրեւ միայն սպառնալիք հանրային առողջութեան ի Կ. Պոլիս: Քաղաքապետութիւնն ու քաղաքացիները հանրային մաքրութեան մասնաւոր խնամ պարտին տանիլ մանաւանդ երբ համաճարակ հիւանդութեանց երկիւղ կայ: Վիճակագրութեամբք հաստատեալ է վճռապէս թէ այդ տեսակ ախտերու պատճառած աւերումներէն զգալի կերպիւ զերծ կը մնան ա՛յն քաղաքները, որոց առողջապահական վիճակը լաւ է, այսինքն փողոցները, կոյանոցները, ջըրոյ հոսանքները, տուներն, և այլն, առողջապահական սկզբանց համեմատ շինուած ու պահուած են: Մանաւոր քաղաքի մը մէջ իսկ, ամենէն անմաքուր մասերն են որ ամենէն աւելի ճարակ կ'ընծայեն Խոլերայի: Այս տարրական սկզբանց համեմատ Կ. Պոլսոյ համար եւս պաշտպանութեան միջոցներ հարկաւոր են: Կարելի է որ Խոլերան Քարանթինայի գիծերը խոյէ, և յայնժամ ո՛չ ապաքէն մեծ աղէտ մը կը լինի եթէ զմեզ պատրաստ ոս մը գտնէ մեր անհոգութեանց պատճառաւ:

⁂

Իբրեւ արտաքին դէպք, շաբթուս կարեւորագոյն լուրն էր անշուշտ Պ. Կլատստոնի նախարարութեան պարտութիւնն, որ Երեսփոխանաց ժողովոյ մէջ, արջառաց ներմուծման վերաբերեալ օրինական ծրագրոյ մը քուէարկման առթիւ, 24 քուէի մեծամասնութիւն գտած է իրեն դէմ: Անգլիոյ մէջ կենդանեաց համաճարակ ախտ մը կար ժամանակէ մ'ի վեր, և որովհետեւ դուարաց տածումն Անգլիացւոց հարստութեան գլխաւոր միջոցներէ մին է, շատեր կը պահանջէին որ օտար երկիրներէն արջառ մտցնելն արգիլուի իբրեւ ըզգուշական միջոց: Ազատական նախարարութիւնն այս պահանջումը կը համարէր հնարք մը պաշտպանողական դրութիւնն հաստատելու դուռ բանալ վաճառականութեան մէջ, ուստի կը հակառակէր, հաւատարիմ մնալով ազատ վաճառականութեան սկզբանց: Պահպանողականք, թարգման կանգնելով լինիկ արհեստագործաց, օրինական ծրագիր մը ներկայացուցեր էին՝ նախարարութեան սկզբանց հակառակ մտօք մը, և թէպէտ նախարարութիւնն ընդդիմացեր է, բայց 24 քուէի մեծամասնութեամբ քուէարկուեր է Պահպանողականաց ծրագիրն: Որովհետեւ այս խնդիր բաւական ժամանակէ ի վեր յոյժ կը զբաղեցնէր հասարակաց միտքը, նախարարութիւնը մասնաւոր կարեւորութիւն ընծայած է իւր պարտու-

---

ԹԵՐԹՕՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ
62

ԽԱԶԱԳՈՂԻ
ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԸ

Ե.

ԳԱՂՏՆԻՔԸ ԼՈՒԾՎՈՒՄ Է

— Այլ եւս ոչինչ չէր մնում, ես կորցրել էի այն բոլոր առարկաները, որ սիրելի էին ինձ, որ կապում էին իմ սիրտը իմ հայրենիքի հետ: Այդ տեղեկութիւնները այնքան ծանր և սպանիչ ազդեցութիւն ունեցան իմ վրա, որ ես մի քանի ամբողջ ամիսներ հիւանդ պառկեցայ: Նամակաբերը չը հեռացաւ իմ հիւանդութեան մահճից և ամենայն հոգատարութեամբ խնամք էր տանում իմ վրա: Մինչեւ իմ առողջանալը նա բոլորովին գրաւեց իմ բարեկամութիւնը, և ես իմ անձը շատ երախտապարտ էի համարում նրան: Ես ընդունեցի նրան իմ մօտ, և որպէս ընկեր գործում էինք միասին: Ես վըճռեցի այլ եւս չը վերադառնալ մեր հայրենիքը, ուր պիտի գտնէի սիրելի կնոջ, սիրելի զաւակներիս գերեզմանները միայն, և իմ դատարկացած տունը, այն եւս պարտատիրոջ ձեռքը անցած: Ամեն ինչ իմ մէջ պիտի զարթեցնէր տխուր յիշողութիւններ: Հայրենիքը ատելի էր դարձել ինձ..

Նրա ձայնը դարձեալ սկսեց դողդողալ, դարձեալ դառն զգացմունքները խեղդում էին նրան: Նէնէն տուեց նրան երկրորդ բաժակ կաթ, բայց այս անգամին չընդունեց, և փոքր ինչ հանգստանալուց յետոյ շարունակեց.

— Ես այն ժամանակ հարուստ էի, ունէի մի քանի հազար պատրաստի ոսկիներ սնդուկի մէջ: Իմ նոր ընկերը այն աստիճան գրաւել էր իմ հաւատարմութիւնը, որ ես ամեն ինչ յանձնել էի նրա ձեռքը: Անցան մի քանի տարիներ, նա ինձանից չէր բաժանվում: Մեր գործերը օրըստօրէ լաւանում էին և օրըստօրէ այդ մարդը սիրելի էր դառնում ինձ: Բայց ի՛նչ գիտէի, որ նրա բոլոր մտերմութիւնը կեղծ էր, խաբէութիւն էր: Մի գիշեր, իմ քնած ժամանակ, նա յարձակվեցաւ իմ վրա, և սրի մի քանի հարուածներ տալով, ես անզգայ և ուշաթափ մնացի, իսկ նա, ինձ արդէն սպանված համարելով, յափշտակեց իմ ոսկիները և փախաւ: Ահա այն սպիները, որ թողեց իմ վրա այն չարագործը...

Հայրս ցոյց տուեց մի քանի խորն ընկած վէրքերի նշաններ իր մարմնի վրա և շարունակեց.

— Այդ պառաւը, որ դու տեսնում ես իմ խրճթի մէջ, ես իմ կեանքով նրան եմ պարտական: Նա մի անբախտ այրի էր, ինձ վերառեց իր մօտ, խնամք տարաւ և առողջացրեց:

Հօրս ցաւալի պատմութեան ժամանակ ես գտնվում էի մի տեսակ զարհուրանքի մէջ, թէ ո՛րքան դըժբախտութիւնների պատճառ է դառնում սուտը, խաբէութիւնը և նենգաւոր մտերմութիւնը: Հօրս խաբված դրութիւնից առաջ էր եկել մեր ամբողջ ընտանիքի թշուառութիւնը: Եթէ նա այդ պատահարներին չը հանդիպէր, եթէ նա իր ժամանակին վերադարձած լինէր իր հայրենի երկիրը և իր վրա առնէր իր ընտանիքի խնամատարութիւնը, ես երբէք ըստիպված չէի լինի ոտքս դուրս դընել իմ հօր տնից, և անբարոյականութեան մէջ չէի ընկնի:

— Ի՞նչպէս էր այն չարագործի անունը, հարցրի ես, երբ հայրս վերջացրեց իր պատմութիւնը:

— Օհան, դու կարծեմ կը ճանաչես նրան:

— Կարապետի որդին, ինչպէս չեմ ճանաչում:

— Հէնց նա:

Ես սառած մնացի: Այդ անիրաւը ոչ սակաւ մոլորութեան մէջ էր գցել և ինձ և իմ մօրը և մեր բարեկամներին: Ես այդ անցքը պատմեցի հօրս:

— Լսիր, հայրիկ, թէ ինչպէս վարվեց նա մեզ հետ, այնտեղ, Պարսկաստանում, երբ վերադարձաւ պանդխտութիւնից: Նա լուր բերեց, թէ դու մեռած ես և իր հետ ունէր մի քանի խաչագողների նամակներ, որոնք նոյնպէս հաստատում էին քո մահը: Նա բերել էր և քո ոսկեայ մատանին, որի վրա փորագրված էր քո անուանական կնիքը: Այդ յիշատակը յանձնեց նա իմ մօրը: Մօրս ծանօթ էր այդ մատանին: Մեր դըրացի կնիկները համոզում էին նրան, որ թաղէ մեր գերեզմանատան մէջ, և քո անունով մի շիրիմ կանգնեցնէ: Բայց նա չէր հաւատում մեզ հասած տեղեկութիւններին, նրան բաւական յայտնի էին խաչագողների խաբէութիւնները: Յետոյ Օհանը շատ անգամ գալիս էր մօրս մօտ, և իրան ցոյց էր տալիս որպէս մեր տան ամենալաւ բարեկամը: Վերջը նա առաջարկեց պսակվել մօրս հետ, բայց մայրս մերժեց նրա առաջարկութիւնը:

— Աւա՜ղ, գոչեց հայրս ատամները կրճտացնելով, — այստեղ յափշտակեց ոսկիներս, իսկ այնտեղ աշխատում էր խլել կնոջս...

Մի քանի րոպէ մնաց նա տխուր լռութեան մէջ, և ապա դարձաւ ինձ այդ խօսքերով.

— Ահա այդպէս են այդ չարագործները ... զգուշացի՛ր, որդի, հեռու կացի՛ր այդ մարդերից... Նրանց համար այս աշխարհում ոչ մի սուրբ բան չը կայ: Ես էլ մի ժամանակ պատկանում էի այդ փչացած, անբարոյականացած հասարակութեանը ... ես էլ շատ տուներ եմ քանդել, շատ ընտանիքներ եմ անբախտացրել . . . իմ ձեռքերս էլ մաքուր չեն մնացել անմեղների արիւնից ...: Թո՛ղ այդ խրճիթը, հեռացիր, որդի, չարագործ հօրից, որովհետեւ Աստուծոյ անէծքը կայ նրա վրա ...

Խե՜ղճ հայր, նա դեռ չը գիտէր, որ որդին էլ ընկած է նոյն ցեխի մէջ: Նա հարցրեց.

— Իսկ քեզ, որդի, ո՞ր բախտը ձգեց այս հեռաւոր անկիւնում:

Ես համառօտ կերպով պատմեցի վարպետիս դարբնոցում պատահած անցքը, մօրս ինձ քաւոր Պետրոսին յանձնելը, իմ գործունէութիւնը պանդխտութեան մէջ, և վերջապէս այն դէպքը, որ մեզ դէպի այդ անտառը բերեց և ձգեց դրամանենգների ընկերութեան մէջ:

Այդ բոլորը լսելու ժամանակ թըշուառ ծերունին աւելի և աւելի սարսափում էր, մինչեւ նա կտրեց իմ պատմութիւնը, բացականչելով.

— Անբա՜խտ որդի, դու էլ կորա՜ծ ես... և արտասուքը հեղեղի նման սկսեց թափվել նրա աչքերից:

Փոքր ինչ հանգստանալուց յետոյ իր խռովութիւնից, շարունակեց նա.

— Լսիր, որդի, ամեն մի ապականված շրջանի ժահահոտութիւնը այնքան զգալի չէ լինում, երբ մարդ ապրում է նոյն շրջանի մէջ, որովհետեւ նրա զգայարանքները սովորում են, ընտելանում են այն օդին: Իսկ երբ դրսից, մաքուր օդ շնչելուց յետոյ, մտնում ես ապականված շրջանին, այն ժամանակ միայն զգում ես նրա թունաւոր արտաշնչութիւնը: Դու այժմ այդ անմաքուր շրջանի, այդ փչացած հասարակութեան մէջ ես գտնվում, և զգալ չես կարող, թէ որպէս քո անձը օրըստօրէ վարակվում է, և բարոյապէս փտում է: Մի օտար ձեռք պէտք է, որ քեզ դուրս քաշէ նրա միջից, և այդ թող լինի հայրական փորձված ձեռքը: Աղաչում եմ քեզ, հեռացիր այդ չարագործներից, քանի որ բոլորովին ընկած չես... քանի որ բոլորովին կորած չես...

ՐԱՖՖԻ

(Շարունակելի)

թեան, ծանուցանելով թէ ժողովըն անմիջապէս քուէին վրայ նախարարութիւնն իւր պաշտօնէ ազատ երեկոյ (երէկ) պիտի ծանուցանէ ։

Գ. Կլատստոնի նախարարութեան դժբախտութիւնն է որ կարգ մը եական խնդրոց մէջ թէեւ անտանելապէս իրաւունք ունի, բայց հանրային կարծեաց հոսանքն իրեն դէմ կը գտնէ ։ Դուսարաց ներածման խնդիրն ևս այս կարգէ լինել կը թուի ։

Մինչեւ որ Գ. Կլատստոնի խոստացեալ յայտարարութիւնն հեռագիրը չծանուցանէ մեզ, ճիշդ գաղափար չենք կրնար ունենալ այն հետեւանաց մասին զոր այս պարտութիւն պիտի ունենայ նախարարութեան վրայ ։ Բայց Անգղիացւոց սահմանադրական կանոնաց և աւանդութեանց մտադրելով, կը տեսնենք թէ Գ. Կլատստոն եթէ չհրաժարի պիտի որոշէ փութացնել Երեսփոխանաց ժողովոյ լուծումն, որուն համար երկու կուսակցութիւններն ալ մեծ պատրաստութիւններ կը տեսնեն ժամանակէ մ'ի վեր ։ Բայց, ինչպէս ուրիշ առթիւ բացատրած ենք, ներկայ պարագայք Գ. Կլատստոնի նախարարութեան նպաստաւոր չլինելով, Խորհրդարանի լուծումն նախարարական հաշուոյ չյարմարիր, որովհետեւ ընդհանուր ընտրութիւնք կրնան անմիջապէս արդիւնք տալ, մինչդեռ նախարարութեան իրաւունքն է յարմարագոյն պատած վայրկենին լուծել Խորհրդարանը ։ Զայս յայտարարած էր Սըր Ուիլեամ Հարքորդ իւր Տէրպիի բանախօսութեան մէջ, յորմէ քաղուած մի առթիւ անցեալ օր, ծանուցանելով թէ նախարարութիւնն որոշած է լուծել Խորհրդարանն և կոչում ընել երկրին, բայց նպաստաւոր վայրկենի մը կը սպասէ ։ Այդ նպաստաւոր վայրկեան հետք բերուած կրնար համարուիլ, եթէ Օսմանի խնդիրը կարգադրուած և Եգիպտոսի խնդիրն ալ կարգադրութեան ճամբու մէջ մտած լինէր, մինչդեռ այժմ ամեն ինչ դեռ մութն ու չշեղադաւ է օրուան այդ խնդրոց նկատմամբ ։

Արդ, ենթադրելով թէ Գ. Կլատստոն ո՛չ հրաժարի, ո՛չ ալ անմիջապէս Խորհրդարանը լուծէ, միակ ելք մը կը մնայ ներկայ դժուար կացութեան, որ է՝ ժողովըն մեծամասնութեան կամաց հպատակիլ, անընդունելի նկատած օրինակն ընդունելով ։ Ասոր ալ օրինակները կան Անգլիոյ ժամանակակից պատմութեան մէջ, բայց մեր ենթադրութիւնները չպարտաւորեն առանց օգտակար է սպասել տեսնելու թէ նախարարութիւնն ինչ ո՛ր ընթացքին պիտի հետեւի ։ Այժմ մեզ համար կարեւոր բանը այն է թէ Գ. Կլատստոնի նախարարութեան դիրքը բաւական տկարացած է երկրին մէջ, ուր Պահպանողականք, առանց լաւագոյն աշխորհաւորութիւն մ'ունենալու, ժողովրդային մեծագոյն համակրանք կը վայելեն այս պահուս ։ Խորհրդարանին մէջ ևս կ'երեւի թէ նախարարութեան դիրքը չէ այնչափ զօրաւոր որչափ յուսալ կուտար ժողովրդային ընտրողական իրաւանց ծրագրին քուէարկութիւնն ։ Այդ յաղթանակը տանելու համար Իռլանտացիք իրենց բոլոր ոյժը տուած էին Գ. Կլատստոնի ծրագրոյն, որովհետեւ իրենք մեծագոյն օգուտ պիտի քաղէին առաջադրեալ ընտրողական բարենորոգումէն ։ Բայց ուրիշ խնդրոց մէջ, Իռլանտայի կուսակցութիւնն սկզբամբ հակառակ է օրուան նախարարութեանց, որ կուսակցութեան ալ պատկանին, և այս իրողութիւն ապրիլ 10/22 ի քուէարկութեան մէջ նորէն հաստատութիւն գտած է ։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ռուսիոյ դեսպանատան խորհրդական Գ. Օնու երէկ առաւօտութիւն մ'անցած է Ամեն. Ս. Պատրիարքին հետ ի Բէրա, փոխ. Սերվիչէն էֆէնտիի տունն, ուրուն ներկայ գտնուած են Կաթողիկոսական Ցանձնաժողովոյ անդամներն ամենք ։

Դեսպանատան խորհրդականը թուղթի մը վրայէն կարդացած է իւր կառավարութենէն առնուած հրահանգներն, որք կը երեւին թէ Ռուսական կառավարութիւնք հաստատապէս որոշած է չերթալ Պոլսոյ Ժողովի կարգադրութիւններէն, և Կ. Պոլսոյ Ազգային Ժողովոյ կողմանէ կատարուած ընտրողական գործողութիւններըն նոյն կարգադրութեան հակառակ կը դատէ ։

Ամեն. Ս. Պատրիարքն ունկնդրած է այդ տեղեկութեանց, առանց պաշտօնական բանակցութեանց մըջամտելու ։

Կաթողիկոսական Ցանձնաժողովը այսօր նիստ ունի ի Խորհրդարան Բէրայի, ընդ նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր ։

Ցանձնաժողովը այսօր վերջնական որոշում պիտի տայ քանի մը անենակարեւոր խնդրոց նկատմամբ, ինչպէս են ի Ս. Էջմիածին յղուելիք պատասխանութիւնն և Բ. Դրան հաղորդուելիք տեղեկագիրը ։

Կը լսենք թէ Նորատունկեան Յարութիւն էֆ. զոր Կաթողիկոսական Ցանձնաժողովը պատուիրակ կարգած էր, իրեն տրուելիք հրահանգաց մասին համաձայնած չլինելով Ցանձնաժողովոյն հետ, վերջնապէս հրաժարեր է այս պաշտօնէն ։

Ս. Էջմիածնայ Միաբանութիւնը ապրիլ 12 թուակիր հեռագրով շնորհաւորած է Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր՝ Ազգային Ժողովոյ ընտրողական գործողութեանց արդիւնքը ։ Հեռագիրը կ'ըսէ ։

«Միաբան ուրախութեամբ կարդացինք Ազգային Ժողովոյն առ Սինոդն ուղղած պաշտօնական հեռագիրը Կաթողիկոսական ընտրութեան նկատմամբ, որ ամենայն արժանաւորութեամբ կատարուած է, և որուն համար մեր անկեղծ շնորհակալութիւնը և կատարեալ գոհունակութիւնը կը յայտնեմք »։

Ստորագրողք են Մկրտիչ Արքեպ. Բաբաեան, Սերոբէ Եպս. Արարատեան, Գրիգոր Եպս. Տ. Մովսէսեան, Սուքիաս Եպս. Մխիթարեան, Խորէն Վարդ. Սըտֆանէ, Բառնաբաս Վարդ. Գոնչկեան, և Ցովսէփ Վարդ. Փիրալեան ։

Վսեմ. Ցակոբ էֆէնտի Պօղաղեան բատ իւր սովորութեան նախա այս տարի Բէրայի Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյն մէջ իւր բարեկշտաղ ծնաւլին հօգւոյն համար յատուկ Պատարագ և Հոգեհանգիստ կատարել տուաւ երէկ ։

Ամեն. Ս. Պատրիարքը տեղեկութիւն առնելով ի հնդաժամ ներկայ գտնուեցաւ Ժամերգութեան և Ս. Պատարագին, և զարդ խօսեցաւ ի մխիթարութիւն ներկայ ժողովրդեան ։

Նիկոմիդիոյ Բաղարճրդ գիւղաքաղաքին մէջ՝ ուր հազարաւոր տուն ազգայինք բնակեալ են, հայատնինի հիւանդութիւնն համաճարակ տարածուած է այս օրերս ։ Դրէթէ տուն չկայ, յորում մանկունի այն հիւանդութենէն զերծ մնացած լինի, և դժբաղդաբար մեռան 4-5 թժիշկ կը գտնուին այսպիսի բազմամբոխ գիւղաքաղաքի մը մէջ ։ Արդ՝ ի Պատրիարքարան գրուած լինելով մերայնոց այն ծանր վիճակը, Պատրիարքարանէն գրուեցաւ Մայրաքաղաքիս առողջապահական վերատեսչութեան, որ բարեհաճի քանի մը բժիշկ փութացնել ի դարման և ի խնամս հիւանդացեալ մանկանցն ։

Նուաճիոյէն գուժութեամբ կը ծանուցանեն, թէ վիճակին Առաջնորդ Գեր. Տ. Ներսէս Ծ. վարդապետ Ալանեան այս օրերս կենթերն այցելելով՝ կարեւոր կարգադրութիւններ ըրած է յօգուտ և ի շինութիւն ժողովրդեան ։

Պատրիարքական Գեր. փոխանորդ Հայրն այսօր Պարսէ—Բէյանեան էֆէնտիի հետ Պոլկարաց Գեր. Էկզարքին կ'երթայ, ի փոխադարձ շնորհաւորութիւն Ցարութեան տօնի ։

Հայկելեական ազգայնոց Պատրիարքարանէն դեռ ո՛չ ոք ի շնորհաւորութիւն եկած է մեր Պատրիարքարանը, և հետեւաբար մեր կողմանէ ալ փոխադարձաբար գացող եղած չէ ։

Ըստ սովորութեան, Պոլկարաց Էկզարքին և Հռոմէական ազգայնոց Պատրիարքին կողմանէ կուգան նախ, և ապա մեր կողմանէ կ'երթան ։

Ցանաց Պատրիարքական Գեր. Փոխանորդն Սինհօդական Մետրապոլիտ մը, Խառն Ժողովոյ անդամ մը և Պարսէ—Բէյանեանի էֆէնտիի հետ երէկ մեր Պատրիարքարանը գալով ի փոխադարձ շնորհաւորութիւն՝ արժանավայել յարգանօք ընդունուեցան ։

Կիլիկիոյ Տ. Մկրտիչ կաթողիկոսին կողմանէ Մուշ- լրագրոյ դէմ պահանջուած դատը սկսուած է ։ Երբացոյցն արտօնատէր Իւթիւճեան էֆէնտի՝ հարցաքննութեան ենթարկեալ է, և այսօր պիտի ներկայանայ հարցաքննիչ ։

Ազգ. Հիւանդանոցի պատուարժան Հոգաբարձութեան կողմէ ստացանք հետեւեալը ։

Ազգային Հիւանդանոցի մատակարարութեան Պիւոքէի բացը գոցելու համար, Հոգաբարձութիւնս անձամբ հանգանակութեան ելնել որոշած լլալը Պատուարժան Խմբագրութիւնդ իւր թերթին միջոցաւ ծանուցանելով մեծազանցն բարեհաճած էր հրաւէր կարդալ ողորմած և բարեպաշտ ազգայնոց, որոնք գի փութան իրենց ձեռնտուութիւնն չը խնայել այն դթութեան ու կրթելցութեան արժանի յարկին տակ պատսպարեալ մեր եղբարց, որք հանապազ իրենց օժանդակութեան կը կարօտին ։

Հոգաբարձութիւնս շնորհակալութեամբ հրատարակելով Ձեր պատուական լրագրոյն միջոցաւ՝ այն հանգանակութեան մասնակցող Մեծ. անձանց անունները, հաւատացի է որ իւրաքանչիւր ազգային ըստ իւր կարողութեան պիտի հաճի իւր նպաստը տալ սիրով, վասն զի այդ միայն կարելի է այս ազգային միակ հաստատութիւնն լաւ վիճակի մէջ պահել ։

Ի դիմաց Հոգ. Ազգ. Հիւանդանոցի
Ատենադպիր Ատենապետ
Տէր. Կիւմուշկէրտան Մէր. Ցովսէփեան
11 ապրիլ 1884
Կ. Պոլիս

ՑՈՒՑԱԿ ԱՌԱՋԻՆ
1884 տարւոյ հանգանակութեան
ԻՆ ՆՊԱՍՏ ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

Մ. և Ց. Ցակոբեան 3000 դահեկան, Ց. և Ս. Կիլեմէնեան 3500, Ց. և Մ. Խասեան 3300, Ռ. Տ. և Գ. Կիւմիւշկերտան 2500 ։

Մեծ. Տեարք

Ցովհաննէս Փէրէտանեան 864, Գնունեան և Զարդարեան 864, Պաւոնի եւ Մարտիրոս Հարէնց 864, Ց. և Ն. Մուրատեան (կեսարացի) 648, Գրիգոր Գառաքեօզեան 540, Ց. եւ Կ. Բաղուճեան 540, Պետրոս Միրաստէֆի 540, Ցարութիւն Սահակեան 432, Մըրմեան և Ճապալեան 324, Ցարութիւն Տիւզեան 270, Համբարձում Թիւլիւգեան 216, Լէոն Փափազեան 216, Ցովսէփ Սրմեան 216, Զենոբ Հիսարեան 216, Ս. Պօղոս եղբարք 216, Ցարութիւն Շահլէքեան 216, Սուքիկ Էլճէքճեան 216, Ցովհաննէս Փափազեան 108, Պետրոս Նէտէճ 108, Գէորգ Ավէտեան 108, Պօղոս Դըլըճեան 108, Միհրան Լէվոնեան 108, Գաբրիէլ Շահեան 108, Ցովհաննէս Իգնատիոս 108, Գաւոնի Ճէվահիրճեան 108, Երւանդ Գաբրիէլեան 108, Ոմն 108, Աւետիս Բեաժեան 108, Ոմն 100, Ցարութիւն Նալբեան 54, Գէորգ Գուլեսաեան 40, Նազարէթ Զրէնեան 40, Ցովհաննէս Գարակէօզեան 20, Ցակոբ Իշխանեան 20, Թադէոս Պաւոնաեան 20, Ոմն 20. — ընդ ամենը 23,420 դահեկան ։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Համբային շինուածոց Նորընտիր նախարար Բայիք էֆէնտի՝ երէկ առ ի շնորհակալութիւն Օգոստ Սուլթանին ներկայանալու պատիւ ունեցաւ ։

Մայրաքաղաքիս անգլ. դեսպանատան առաջին թարգմանն՝ որ քանի մ'օր յառաջ Մուտանիա գնաց, վերադարձաւ ի Պոլիս ։

Երէկ Պալքանի հաշուակալ ատենաշրջուկ կատարուեցաւ, առանց որ և է անկարգութեան, շնորհիւ ազատութիւն հսկողութեան ոստիկանութեան ։

Օսմանը կը ծանուցանէ, թէ Աւրատբէյ պաշտօնատանց բժշկանն հինգշաբթի օրը Մուտանիայէն դառնալէն յետոյ, երբ ընդհանուր արտաքացեալ Մինիր փաշա Օգոստ. Սուլթանին կողմանէ չողենաւն ելեր է, իշխանը շնորհակալեաց գիր մը յանձներ է նմա՝ Օգոստ. Սուլթանին մատուցանելու համար, իրենց եղած ասպնջականութեան և ընդունելութեան համար ։

Շէյխ-իւլ-Իսլամի դուռն սկսաւ վճարել՝ որբոց և այրեաց մարտ ամսոյ թոշակն ։

Շէյխ-իւլ-Իսլամ էֆէնտին ապահովել հաստիճաններ նշանակեր է՝ որբոց ու այրեաց յատկացեալ թոշակներն ամեն ամիս անյապաղ վճարելու համար ։

Եմենայի փոխ կուսակալ Ալի Բէ. մալի փաշա ի Բրեյտա զինուորական հիւանդանոց մը կառուցանել կուտայ հանգանակութեամբ ։ Հիւանդանոցին հիմնարկութիւն եղեր է այս օրերս, յանկարծ նուադուաց խումբ մը դրկուելով ։

Թուրքէ սառուեր է, թէ անհնին է Եգիպտական խնդրոյն համար դեսպանախորհուրդ մը գումարման ըլլալն ։

Կայսերական զինուորական վարժարանի դասախօսութիւնք դադարած են, և վաղը հարցաքննութիւնք կսկսին։ Քաղաքային վարժարանին ալ դասախօսութիւնք դադրած են ։

Աւստրո-Հունգարիոյ կայսեր կողմանէ Օսմանեան թանգարանին ընծայեալ հնութիւնք՝ պետական Բօյա չողենաւով մայրաքաղաքս կը փոխադրուին այս օրերս ։

Պոլսոյ Նախնական դատարանին պատժական ճիւղին մէջ կանխեալ հին խնդրոց ժամ յառաջ կարգադրութեան համար, հարցաքննչաց թիւ քանի մը օգնականք դրուեր են ։

Ճէրիտէի-Հավատիս թուրք լրագիրն՝ որ բարձրագոյն հրամանաւ դադարեալ էր, ներումն առնուած լինելով՝ վաղը կ'սկսի հրատարակուիլ ։

Համբային շինուածոց պաշտօնատան քննչութեան (Թէֆթիշէյթ) պաշտօնը ջնջուեցաւ ։

Ճիպրալթարի Եպիսկոպոսն երէկ Թերապիա անգղիական դեսպանատան նորակառոյց մատրան բացման հանդէսը կատարեց, և ներկայ գտնուեցան դեսպանն ու դեսպանուհին ։

Վէհ. Սաւֆէթ, գոհ լինելով այն յաջողակութենէն որով Օրիորդ Եւգինէ Տատեան կատարած էր կայսերական տիեզերական թարգմանչութեան պաշտօնը, այն միայն պաշտօնէն զատ զոր այս առթիւ տուաւ ամեն Օրիորդին, դրամական գումար մ'ալ նուիրելու շնորհն ըրած է ։

Իզմիրի Աւստրիական փոխ-հիւպատոսն որ Ռոտոլֆ իշխանին այցելութեան առթիւ մայրաքաղաքս կը գտնուէր, իւր պաշտօնատեղին վերադարձաւ ։

Լուր ելաւ թէ, կ'ըսէ Եէտէնէ իւր երէկի թերթով, Եգիպտական նախարար Միւնիր փաշա հրաժարական տուած է, բայց այս լուր պաշտօնապէս բացատրուած չէ, և մեր տեղեկութեանց համեմատ, պէտք չէ հաւատ ընծայել ։ Սա կայ միայն թէ, Եգիպտոսի Ցանձնաժողովն ինչպէս նաև Օսմ. Տէրութեան յարմար պարտուց Ցանձնաժողովն Եգիպտական նախարարին օգտակար գտած առաջարկն ձեռնէն անյատ լինելով իրենց աշխատութիւններն, Միւնիր փաշա փափագ յայտնած է որ յիշեալ Ցանձնաժողովք իրենց պաշտօնի սահմանին մէջ գործեն ։

Պաքրիւքի Մեծերանոցի խնդրոյն առթիւ Բ. Դրան վերջին ծանուցագրոյն պատասխանեց Ռուսիոյ դեսպանատունը ։ Այս ծանուցագրով Ռուսիա կը պնդէ ի՛նչ որ յայտարարած է և նախորդ գրով մը, և յայտ կը յայտնէ թէ Բ. Դուռը փութով պիտի կարգադրէ այս խնդիրը ։

Անկեց քանի մը ամիս յառաջ, Մայրաքաղաքիս Աւստրիական դեսպանն Օգոստ. Սուլթանին ներկայացած ժամանակ, Նորին Վեհափառութիւնը փափաք յայտնած էր, որ դեսպանը պէտք եղած միջոցներն հայթայթէ Պրուսայի ջերմուկներն Եւրոպականաց նման յարդարելու համար, և դեսպանը փութացած էր հաղորդել զայս Աւստրիոյ ներքին գործոց նախարարութեան ։ Արդ՝ կ'ըսուի թէ Պրուսայի ջերմուկներն բաս այժմ յարդարելու ձեռնհաս անձինք յիշեալ նախարարութեան դիմելով ինչ ինչ առաջարկութիւններ բրած են, և տօքթօր Հալիչ անուն անձ մը որ Բէչժայի նշանաւոր ջերմուկները բարեկարգած է, և յայտ մասին մասնագիտութիւն ունենալն ի քաղաքապետութենէն տեղւոյն վկայեալ է եղեր, Ներքին գործոց նախարարութեան ծանուցեր է թէ ինքն յանձն կառնու իւր որդւոյն, որ դարձեալ մասնագիտութիւն ունի այս գործին մէջ, և երկրաչափի մը հետ, միայն ճանապարհի ծախուց համար գումար մը առնելու պայմանաւ, Պրուսա ուղեւորել և քննել հանքային ջրոց որակութիւնն ։ Այս առաջարկութիւնք՝ Աւստրիական դեսպանին, և Նորա կողմանէ ալ Կայսերական պալատան դիւանին հաղորդուած են ։

Մայրաքաղաքիս Հելլենական դեսպանատան առաջին քարտուղարն ու առաջին թարգմանն և այլ դեսպանատանց առաջին թարգմանք նախընթաց օրը Բ. Դուռն երթալով՝ արտաքին գործոց նախարարի խորհրդական Տատեան էֆ. ի հետ տեսակցեցան ։

Դատական գործոց նորընտիր նախարար Հասան Ֆէհմի փաշայի կողմանէ շրջաբերականաւ մը պատուէր պիտի տրուի համոյն դատարանաց և նոյն դիւանաց և պաշտօնէից, որ առաւօտներն ժամ 4 ½ին գտնուին իրենց պաշտօնավայրերն, և երեկոյին ժամ 10 ½էն առաջ մեկնին, և թէ՝ այս պատուէրին հակառակ վարուողներն օրէնքին սահմանեալ պատժոց պիտի ենթարկուին ։

Էնկիւրիի նորընտիր կուսակալ Ազիզ փաշա իւր պաշտօնատեղին հասնելով, ի ներկայութեան տեղւոյն հասարակութեան գլխաւոր անդամոց և կառավարական պաշտօնատարաց, կայսերական հրովարտակը կարդալէ յետոյ, երկար բանախօսութիւն մ'ըրաւ գաւառին մէջ եղած և լինելիք յառաջդիմութեանց նկատմամբ, և իւր պաշտօնին գլուխն անցաւ ։

Էնկիւրիէն կը գրեն թէ Նիկոմիդիոյ և Էնկիւրիի միջև բացուելիք մեծ կառուղւոյն աշխատութիւնք փութով յառաջ կը տարուին և հաւանական է որ այս ամառ աւարտին ։ Էնկիւրիի մէջ փոխադրական կառքերու ընկերութիւն մը կազմուելու վրայ է ։

Ադրիանուպոլսէն կը գրեն թէ կուսակալ Հաճի Իզզէթ փաշայի նախաձեռնութեամբ միջնակարգ հիւանդանոց մը կը հիմնուի, որ 90 անկողին պիտի պարունակէ, 60ն արանց և 30ն կանանց համար ։ Այս հիւանդանոցին մէջ անխտիր պիտի ընդունուին ամեն հասարակութեանց և ամեն դասակարգէ հիւանդներ, ինչպէս նաև ձրիապէս պիտի պատրաստուին ծերունիներ և տղաքներ ։ Շինութեան ծախքն հաշուուած է 6000 մէճիտիէ՝ որոյ 3000ն պատրաստ է արդէն Ցանձնաժողովոյ քով, իսկ մնացեալն հանգանակութեամբ պիտի հայթայթուի տեղացւոցմէ ։ Կուսակալը նոյնպէս մտադրած է աշտարակ մը շինել տալ, քաղաքին մէջ և շրջակայքն հրդեհ պատահած միջոցին իմաց տրուելու համար ։ Սուլթանաց հին պալատին մէջ փոքր թնդանօթ մը գտնուեցաւ որ Ադրիանուպոլսոյ գրաւման թուականէն մնացած է ։ Այս թնդանօթը թէեւ փոքր, բայց 200 կրամ վառօդով կրնայ մեծ թնդանօթի մը չափ պայթում յառաջ բերել ։

Տորթանեկէն կը գրեն առ Եէտէնէ թէ Բօմաք կոչուած ցեղէն նոր աւազակախումբ մը կազմուեր է քաղաքին մօտերը ։ Ապրիլ 17 ին, քաղաքէն երկու ժամ հեռու Պօյշէքոյ կոչուած գիւղին ճամբուն վրայ այս աւազակները թուրք հարուստ զոյգ խմբի մը վրայ յարձակելով, կանանց ոսկեղէն և այլ զարդերը՝ որք 300 ոսկւոյ կը հասնին, կողոպտեր են ։ Կռուոյն միջոցին հրացէնի հարուածներ ալ պարպուելով, տղայ մը վիրաւորուեր է ։ Դարձեալ նոյն աւազակներն երկու յոյն վաճառականի վրայ յարձակելով, բոլոր ստակնին կողոպտեր են ։ Փոխ-կառավարիչն եղելութիւնն իմանալով ոստիկաններ ղրկեր է որք աւազակախումբը կազմող 10 Բօմաքայ 4ը ձերբակալելով, Տորթանեկ բերեր են ։ Կառավարիչն այս միջոցին Պիզա գնացած է, վերջերս տեղի ունեցած խառնութեանց մասին քննութիւն մը բանալու համար ։

Եգիպտոսի Քարանթինայի Ցանձնաժողովը 24 ժամուան քարանթինա սահմանեց Հայֆէթայէն եկող բոլոր նաւերուն համար ։ Եթէ նաւու մը մէջ մահ մը պատահի, քարանթինան 8 օր պիտի պահուի ։ Նոյնպէս խիստ միջոցներ ձեռք պիտի առնուին Սիւէզէն անցնող նաւուց համար ։ Գերմանական լրագիրք ապրիլ 20 թուով սա հեռագիրը կը հրատարակեն Ալէքսանդրիայէն ։ « Տօքթ. Քօխ և քոլէրան քննելու պաշտօն ունեցող գերմանացի Ցանձնաժողովոյ միւս անդամք սաս հասան և Պրինտիզիի յառաջիկայ չոգենաւով կը մեկնին ։ Ցանձնաժողովը կը կարծէ թէ, քանի որ գարնան առաջին խիստ տաքերուն ժամանակ քոլէրայի դէպք մը չպատահեցաւ Եգիպտոսի մէջ, երկիրն այս տարի ազատ պիտի լինի այդ հիւանդութենէն »։

Վիէննայի լրագիրք կը ծանուցանեն թէ Զատկի կիրակի օրը Պոսնիոյ և Հերսէքի մէջ կարդացուեր է Աւստրիոյ կայսեր մէկ հրամանագիրն որ կը ջնջէ Հաւրանի կոչուած տուրքը՝ զոր մինչեւ ցարդ կը վճարէր Ցոյն հասարակութիւնն իւր կրօնական պետոյն համար, մինչդեռ ուրիշ հասարակութեանց համար այսպիսի տուրք մը չկայ ։

Այս շաբաթ, Մադրի դէպի մէջ մեծ հանդիսիւ կատարուեցաւ Լատինական նոր եկեղեցւոյ մը շինութեան սկզբնական արարողութիւնը, և առաջին քարը դրուեցաւ ի ներկայութեան Վատիկանի պատուիրակ Ռոթելլի Գերապայծառին ։ Եւրոպական լրագիրք կ'ըսեն թէ այս եկեղեցւոյ շինութեան ծախքը պիտի մատակարարուի հանգուցեալ Տօքթ. Օլիվըի կտակած մեծաքանակ գումարով մը ։ Իսկ պատմողներ ալ կան թէ վերջերս Փրանսացի մը մեռնելով, 8,000 ոսկւոյ ժառանգութիւն մը կը թողու իւր աղջկան ։ Աղջիկն ուղելով իւր այս ժառանգութիւնը բարեպաշտական գործի մը յատկացնել բոլորովին, աշխարհային կեանք քաշուելով, անցեալ շաբթու մայրապետաց վանք մը կը մտնէ, և 8,000 ոսկին կը յատկացնէ յիշեալ եկեղեցւոյն շինութեան ։

Վերջին օրերս Բէրայի ջրհանկրայ միջեւ ծանր կռիւ մը ծագելով, անոնց գլխաւորները ձերբակալեցան ։

Ըստ խնդրանաց հասարակութեան վաղը գիշեր Բէրայի Նոր Թատրոնին մէջ Լըկրէսէ Պորժիա անուն Օփերէթը պիտի ներկայացուի, ի նպաստ հեղինակին՝ Տիգրան էֆէնտի Չուխաճեանի ։ Հեղինակին անունը և խաղին ընտրութիւնը, որ արդէն մեծ ընդունելութիւն գտած է ամեն ժամանակ, բաւական դրաւական մ'են վստահելու թէ ընտիր բազմութիւն մը ներկայ պիտի գտնուի կիրակի գիշերուան այն ներկայացման, որ կը տրուի ի քաջալերութիւն ազգային նշանաւոր երաժշտապետի մը ։

Աթէնքի վերջին լրագրաց մէջ Հավասի գործակալութեան հետեւեալ կարեւոր հեռագիրները կը գտնենք ։

—Գահիրէ, 19 ապրիլ— Հնդկաստանէն եկող բոլոր նաւերը քարանթինայի ենթարկուեցան ։

—Գահիրէ, 20 ապրիլ—Պերպերի կառավարիչն յուսահատած է ։ Կը կարծէ թէ ապստամբք ի մօտոյ պիտի գրաւեն այս քաղաքը ։ Սոյնք կ'երեւի թէ Շէնտիի պահապան զօրքն որ Խարթումի դասալիքներուն հետ դէպի Պերպեր կ'երթային, ապստամբաց կողմէ ջարդուեր են Եվաւիի մէջ ։

—Լոնտոն, 21 ապրիլ— Հէյ ծովակալն որ Աղէքսանդրիայէն պիտի մեկնէր, հրաման առաւ հոն մնալ ցնոր տնօրէնութիւն ։

—Լոնտոն, 21 ապրիլ—Կորտոն զօրավարի մէկ հեռագիրն խորհուրդ կուտայ անգլ. կառավարութեան Լոնտոնի միլիօնատէրներուն դիմելով հանգանակութիւն մը բանալ 200,000 անգլ. ոսկի հաւաքելու համար ։ Զօրավարը կ'առաջարկէ նաև Վեհ. Սուլթանէն երկու հազար նիզամ կոչուած կանոնաւոր զօրք խնդրել, որոց ծախքն հոգացուի այդ գումարով, և Զէպէհր փաշայի հրամանատարութեամբ Պերպեր ղրկել զանոնք ։ Կորտոն կը կարծէ թէ այսչափ զօրք պիտի բաւէ Մէհտիին զօրութիւնը տապալելու ։

—Գահիրէ, 21 ապրիլ—Երեք հարիւր զայթակլանք որ Շէնտիէն Պերպեր կը փախչէին, ճամբան ջարդուեցան ։ Պերպերի կառավարիչն կորուս ամեն յոյս քաղաքն ապստամբաց դէմ պաշտպանելու ։

—Լոնտոն, 21 ապրիլ— Երեսփոխանաց ժողովին մէջ, Գ. Կլատստոն հաստատեց Շէնտիի ջարդը. և աւելցուց թէ Խարթում պաշարեալ է, բայց ուտելիք ունի և առ այժմ վտանգէ զերծ է ։

—Լոնտոն, 21 ապրիլ—Թօրին Երեսփոխանաց ժողովին մէջ Գ. Կլատստոնի ըրած յայտարարութիւնները պարսաւելով, կ'ըսէ թէ ո և է պատրուակ անկարելի է և հարկ է անմիջապէս օգնութիւն հասցնել Կորտոն զօրավարին ։

—Լոնտոն, 22 ապրիլ—Անգլ. կառավարութիւնն առաջարկեց տէրութեանց՝ միջազգային Ցանձնաժողով մը գումարել, ծրգէս զի Եգիպտական նոր փոխառութիւն մ'ընելու համար հարկ եղած արտօնութիւն տասնայ ։

Մալթրացի Նասիր աղա Մէհմէտ աղա որ իւր բոլոր հարստութիւնը կորսնցնելով յետին աստիճան թշուառութեան մէջ կը գտնուէր, Նորին մէջ ինքզինք կախեր է յուսահատութենէն ։

Երէկ Շահզատէ պաշը կառք մը 8 տարեկան աղջիկ մը ոտքը կոտրեց, բայց անփոյթ կառապանն իւր ասպարէսը ընթացքն ։

Կ. Պոլսէն ապրիլ 19 թուով կը գրեն առ Բալթիգէ Քորրէսբոնտէնց ։ «Ռուսիոյ դեսպանը Սայիտ փաշայի հետ տեսակցութեան մը միջոցին, ծանոյց թէ Ռուս կառավարութիւնը պիտի հակառակի, եթէ Բ. Դուռն առաջարկէ վերանորոգել Ալէքօ փաշայի պաշտօնավարութիւնը ։ Գ. Նէլիտոֆ իւր պատճառ յառաջ բերած է սա պարագայն թէ Ալէքօ փաշա Արեւելեան Ռումէլիի մէջ գտնուող ռուսական ներկայացուցչաց վերադրած է՝ Պուլկարիոյ հետ միացման շարժման պաշտպանութիւնն ։ Ընդհանրապէս վերջնական կը նկատուի այս խնդրոյ մէջ Ռուսիոյ ընդդիմութիւնը ։ Բ. Դուռը տակաւին որոշում մը չէ տուած իւր առաջարկելիք ընտրելոյն նկատմամբ, բայց Ալէքօ փաշայի պաշտօնավարութեան շրջանն աւարտած նկատելով, ըստ այնմ ծանուցած է նմա ։ Գալով խնդրոյն քննութեան համար կազմելի Դեսպանաժողովոյ մը պատասխանութեան, այդ գաղափար գրեթէ ի բաց թողուած կը թուի սա պատճառաւ որ Գ. Նէլիտոֆ մօտերս Երուսաղէմ պիտի երթայ ։ Ուրեմն բանակցութիւնք պիտի շարունակուին ուղղակի Բ. Դրան և տէրութեանց դեսպաններուն միջեւ ։

Գոհացումն անդ իշխանին և իշխանուհւոյն եղած արտասովոր ընդունելութեան առթիւ, Վիէննայի Ֆրէմտէնպլաթ լրագիրը սա խորհրդածութիւնները կ'ընէ ։ «Եթէ գահաժառանգ իշխանին ուղեւորութեան պատճառաւ Աւստրոյ-Հունգարիոյ վայլը կ'աւելնայ յԱրեւելս, եթէ մեր կայսրութիւնը նորանոր համակրութիւններ կը շահի անդ ի շնորհս այսպիսի ներկայացուցչի մ'անձնական յատկութեանց և անդ խնդրոց համակրանաց, ամենէն առաջ Արեւելքի մէջ գտնուող աւստրօ-հունգարացի հպատակք պիտի օգտին այսպիսի առաւելութենէ մը ։ Անոնց վիճակը բարոյապէս առաւել ևս պիտի ամրապնդի և ուրիշ ազդեցութեամբ պիտի դիւրին սպասուելեաւ առաջ այն քան այժմ ։ Ուստի Կ. Պոլսոյ գաղթականութիւնն իւր շնորհակալիքն յայտնեց ուղերձով մը, որուն պատասխանելով իշխանն, ըսաւ ։ «Վստահեցէք որ ձեր մտօք եաւ, ձեր գործակցութեամբ մեր միապետական զօրութեան մէկ կենդանի պատկերը պիտի ներկայացնէք »։

Կրէտէի Ինթիքադ լրագիրը կը գրէ թէ Եաուֆ անուն հրեայ մը Գօնտոմարի գիւղին կողմերէն անցած ժամանակ, երկու զինուորեալք յարձակելով նորա վրայ, կողոպտեր և մէկ ականջն ալ կտրեր են ։

ՅՈՒՆԱՍԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

Յունաց Հրաժարեալ Պատրիարք Յովակիմ Սրբազան հետեւեալ նամակն ուղղած է յունական Էքքլէզիասթիքի Ալէթիա անուն կղերական հանդիսին.

«Ինչ որ գրած էք երէկ իմ Եկեղեցիէն բաժանմանս նկատմամբ, անճիշդ է: Այն պաշտօնական կամ կէս պաշտօնական ձեռնարկութիւններ որոց արդիւնքն եղաւ իմ հրաժարեցումս, չեն համապատասխաներ այն ձեռնարկութեանց զորս բացատրած էք ձեր յօդուածին մէջ: Եթէ ձեր խմբագրութիւն այդ տեղեկութիւնները քաղած է Պատրիարքարանի ժողովոց նիստերու տեղեկագրութիւններէն, պարտաւոր եմ ըսել թէ անոնք խեղաթիւրուեր են: Եթէ ձեր տեղեկութիւններդ քաղած էք կէս պաշտօնական փաստերէն, նոյնպէս սխալած էք, վասն զի իմ պաշտօնանկութիւնս շատ օրերէ հետէ դատապրուած էր: Հաճեցէք ճշմարտութիւնը վերահաստատել յանուն ճշմարտութեան:»

Պիւյիւքտէրէ, 6/18 ապրիլ 1884

Յունաց Պատրիարքական Տեղապահն երէկ դատական գործոց նախարարին հետ տեսնուեցաւ:

ՀԵՌԱԳՐԱԼՈՒՐՔ

ԱԺԱՆՍ ՌԻՒԹԷՐ

Այս օրուան

Լոնտոն, 25 ապրիլ

Ներեսփոխանաց ժողովոյ երէկի նստին մէջ, ելմտական նախարար Պ. Չիլտըրս ընթացիկ տարւոյ ելմտից հաշիւը տուաւ, եւ բացատրեց Ելմտացոյցը, զոր ներկայեց ժողովոյն: Տարւոյս ծախքերն հաշուուած են 85,290,000 անգլ. ոսկի եւ հասոյթները 85,555,000 ոսկի: Պ. Չիլտըրս երկարօրէն խօսեցաւ ընդհանուր պարտուց տոկոսը նուազեցնելու պէտքին վրայ, եւ ծրագիր մը ներկայեց, (որոյ մասին տե՛ս Հավասի հեռագիրն): Այս ծրագիր միակ նոր կէտն էր Պ. Չիլտըրսի ելմտական դրութեան մէջ: Արդի տոկոսի որ եւ է փոփոխում չառաջարկեց:

ԱԺԱՆՍ ՀԱՎԱՍ

Լոնտոն 25 ապրիլ.

Ներեսփոխանաց ժողովոյն մէջ, նախարարութիւնն անփոփոխելի 3 առ 100 տոկոս բերող արժեթղթոց տոկոսը պակսեցնելու առաջարկ մը ներկայեց: Կառավարութիւնը կ'ուզէ հասարակութեան առաջարկել որ ընդունի կամ իր դրամն ետ առնել՝ արժեթղթերը ջնջելով, կամ սա երկու կարգադրութեանց մին ընտրէ. — 102 գնով արժեթղթոց տոկոսն 100ին 1/4 պակասի, այսինքն յետ այսորիկ 2 3/4 առ 100 միայն տոկոս բերէ, մինչեւ 1905 տարին ամբողջովին հատուցանելու պայմանաւ, եւ եռամսեայ կտրոններով. եւ կամ 108 գնով 100ին 1/2 պակասի տոկոսն, որով արժեթղթոց տոկոսը լինի 2 1/2 առ 100:

Պէրլին 25 ապրիլ.

Պիսմարք իշխանն եւ Հաթֆէլտ կոմսն երկուքն ալ սաղ առած լինելով, տկար են եւ սենեակէն դուրս չեն ելներ:

Լոնտոն 25 ապրիլ.

Ներեսփոխանաց ժողովին մէջ նախարարութիւնն այսօր յայտարարեց թէ կ'ընդունի՝ երեքշաբթի օրն իւր ընդդիմութեան հակառակ քուէարկեալ որոշումն, ի մասին դատարաց ներմուծման:

ԴՐԱՄԱԿԱՆ

ԳԱԼԱԹԻՈՅ ՊՈՐՍԱ

Ղալաթիա, 14 Ապրիլ

ԸՆԹԱՑԻԿ ԱՐԺԷԹՂԹՈՑ

Օսմանեան Փոխառութիւնք

Երէկ երեկոյ դոցուեցաւ	Դհկ.	9 30
Դրսային դոցուելն վերջը	«	9 31
Երէկ Բերայի մէջ		
Առաւօտուն բացուեցաւ	«	9 51
Բարձրագոյն գին	«	
Նուազագոյն	«	
Կէս օրին		
Փոխառութիւն 1863	Ֆր.	61
» 1865	«	56
» 1869	«	49
» 1873	«	44
Դն. տխ. Թրէզոր	Անգլ. լիրա	17 1/2
Ռումէլի երկաթուղի	Ֆր.	46 1/2
Օսմանեան տը Բրիքէթէ	»	375

ԲԱԺՆԵՏՈՄՍԵՐ

Սօսիէթէ Ժէնէրալ	Անգլ. ոսկի	4 8
Քրէտի Ժէնէրալ	Օսմ. լիրա	7 25
Պանք տը Գոնս	« «	6 15
Նաւ. Շանթ. վալ	« «	3 32
Թրամուէյ	« «	2 32
Իւնիֆիէ. Եգիպտական		74 30
Երէկ իրիկուն դոցուեցաւ		—
Գիշերը գործ չեղաւ		—
Այս առտու բացուեցաւ		74 30
Կէս օրին նոյն գին		—

Ընթացք դրամոց

Օսմ. ոսկի	Դհ.	100 —
20 Ֆրանքնոց	«	87 25
Անգլ. ոսկի	«	110 6
Փլորին	«	31 12
Ռուս իմփէրիալ	«	90 8
Ռուսական թղթադրամ	«	8 78
Թալեր	«	19 15
Ֆիորին	«	9 05
Մէճ. արծ. (տարր.)	«	108 11
Հինգնոց	«	102 1/4
Մէթալիք	«	100 1/4
Պղինձ	«	760 —
Թղթադրամ	«	1600 —
Վեցնոց	«	102 30

ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐԴՈՒՍ ԶԳԱՅԱՐԱՆՔԸ

([illegible])

Առաջին առարկայից հասու ըլլալու համար որո՞նք են մարդկային իմացականութեան ունեցած միջոցները՝ ահաւասիկ այսօրուան աշխատութեան նիւթը.

Դիւհեան բանաստեղծը մարդուս հոգին կը նմանցնէ լուսոյ դղեակ մը կառուցեալ միջնաբերդի մը որն որ հինգ դռներով հաղորդակցութեան մէջ է դրսի հետ, այսինքն՝ աչքով, ականջով, բերնով, քիթով եւ շօշափելեօք. պիտի փորձեմ ապացուցանել որ այս բաժանումը անբաւական է եւ ամբողջացնելու համար ուրիշ զգայարանք մ'ալ յաւելլելու է. Ըսողներ եղած են որ մարդս եօթն զգայարանք իսկ ունի, չեմ կրնար հաւնիլ թէ որն է այս եօթներորդը, մի գուցէ խելք կամ դատողութիւնք եղած ըլլայ իրենց դիտաւորութեան մէջ. Ուսումնական տեսակէտով ըստ իս 6 զգայարանքէն աւելի չի կրնար հաշուիլ: Սակայն եթէ ժամանակս ներելու ըլլայ պիտի խօսիմ ձեզ մագնիսական զգայարանքի վրայ. գուցէ ըլլայ այդ, բայց ոչ իբրեւ զգայութիւնք եւ ոչ գիտողութիւնք զորս գոյութիւնը մեզի ապացուցին մինչեւ ցարդ:

Ա.

Այսօր ուսումնասիրելու մտադիր եղած զգայարանքներն են՝ տեսանելիք, լսելիք, հոտոտելիք, ճաշակելիք եւ շօշափելիք, որն որ ինքնին երկուքի կը բաժնուի: 100 տարի առաջ Թօմաս Ռայտ՝ Կլասքօվի համալսարանին բարոյական փիլիսոփայութեան դասատուն խտրութիւն մը կը դնէր պնդութեան կամ տոկունութեան (որ մասնաւորապէս ձեռօք շօշափելով զգալի կ'ըլլայ) եւ ջերմութեան մէջ: Այս գաղափարը բաւ արժանեայն չընդհատուեցաւ եւ չենք կարծեր որ բնական փիլիսոփայութեան գիտութեան տարերաց մէջ եւ ոչ ալ բնագիտաց գրութեանց մէջ վեց զգայարանաց բաժանումը կարենամք գտնել: Յիրաւի շատ բաներ գրեցին միայն զգայարանքի եւ շօշափելեաց վրայ, բայց ոչ ոք Ռայտի ընդունած շօշափելեաց կարեւոր բաժանման վրայ խորհրդածեց: Իրաւ է որ շատ յառաջ եւ որոշ խտրութիւն մը ընծայեց՝ որուն վրայ դիտաւորութիւն ունիմ ես վայրկեան մը ընդլայնելու:

Շօշափելիք որուն յատուկ գործիքը ձեռքն են թէեւ բոլոր մարմնոյն անդամոց վրայ տարածուած է՝ կրկին զգայարանք մըն է: Երբ առարկայի մը կը դպչիմ խառն կամ կրկնակի զգածում մը կ'ազդէ: Կը զգամ առարկային ընդդիմութիւնը կամ կակղութիւնը, բայց միանգամայն անմիջապէս դուրս՝ ուրիշ կերպով մ'ալ կը զգածուիմ. ջանանք ուրեմն լուծել այս երկու որոշ տարբեր զգացումները. սա տաք ջուրի ամանին մէջ ձեռքս կը թաթխեմ. ջուրին դպած վայրկենիս ջերմութեան զգացումը կ'ունենամ. բայց միթէ այդ կարծրութեան կամ կակղութեան զգացումն է, անտարակոյս ոչ: Հիմա ալ սա սառուցեալ ջրոյ ամանին մէջ ձեռքս կը մխեմ, զգացածս բոլորովին տարբեր է՝ գործեալ կարծրութեան կամ կակղութեան զգացում մը չէ. ջերմութիւն զգալու նման զգացո՞ւմ է միթէ, այո՛ կը պատասխանեմ՝ թէեւ հակառակն է, որովհետեւ ցրտին եւ տաքին զգացումները զանազանելու չեմ ելներ. Նամանաւանդ պիտի ըսեմ երկու նմանօրինակ զգացումներ են տարբեր աստիճանի, բայց երկուքն ալ բացորոշապէս տարբեր շօշափելեաց զգացումէն:

Ի՞նչ է ուրեմն այս պնդութեան զգացումը. այս հարցման պատասխանելու համար՝ շատ լուսաբանութեան կը կարօտիմք. Հաւանեցէք ինծի հետ թէ ճնշողութեան զգացումն է եւ փորձ չըրած պիտի ենթադրեմ որ մեր զգայարանքներն են՝ տեսանելիք, ճաշակելիք, լսելիք, հոտոտելիք, ջերմութեան ծանօթութիւն եւ ուժի կամ զօրութեան ծանօթութիւն:

Ուրեմն զատ պիտի դասակարգենք այս յետին ուժի կամ զօրութեան զգայութիւնը, կամ թէ պիտի ըսենք որ շօշափելեաց զգայարանքն ինքնին՝ երկուքի կը բաժնուի, ջերմութեան եւ ուժոյ գիտակցութեան զգացումն:

Եօթներորդ զգայարանքի մը ակնարկեցի, այն իսկ է մագնիսական զգացութիւնը: Այս խնդրոյն վիճաբանութիւնը կրնայ զիս նիւթէս շատ շեղել տալ, ուրիշ կողմանէ ժամանակս ալ չի ներեր, միայն կուզեմ որ որոշ հասկցուի թէ մանեէթիկական զգայութեան վրայ խօսած ժամանակս ոչ մեսմերութեան կամ կենդանական մագնիսականութեան ոչ շըրջուն սեղանատախտակներու, ոչ հոգեհարցութեան, ոչ լուսատեսիլ ցընորմանց, ոչ հարկանող ոգւոյ եւ կամ քաջաց եւ խել մը նախապաշարեալ գաղափարաց վրայ է խօսքս, որոնք այնքան ախորժելի են ոմանց: Որովհետեւ այդ ամենուն խորը ուրիշ բան չկայ՝ բայց եթէ եւել պակաս անյաջող փորձեր, խաբէութիւն յաճախ եւ դիւրահաւատութիւն եւ վստահութիւն յայլոց: Սակայն պէտք է վկայել եթէ մագնիսական զգայութիւնը գոյութիւն չունի՝ այդպիսի կարեւոր զգայարանքի մը պակասութիւնը՝ զարմանալի է արդարեւ:

Բնագիտութեան մէջ ամենէն դժուար նիւթերէն մին՝ մագնիսականութեան ուսումն է. իւրաքանչիւր ոք գիտէ վերլվերոյ կարկինին եւ մագնիսացեալ ասեղին խաղացած դերը բայց շատ սակաւք խորաքնին հետազօտած են զայդ, եւ կարող են ելեքտրա—մագնիսականութեան սահմանաց մէջ եղած նորանոր գիւտերուն հասու լինել:

Կուզէք ձեր առջեւ կրկնել մագնիսականութեան վերաբերեալ շատ հետաքրքրական փորձ մը, բայց գործիք չունենալով ատոր առ ձեռն պատրաստ՝ պարզ նկարագրելով պիտի բաւականանամ: Ահաւասիկ մէկ կողմանէ սաստիկ զօրաւոր ելեքտրական մագնիս մը ենթադրելով որ յօրուած ըլլայ այդ հեղանկիւթերու մի եւ նոյն մեքենային միջոցաւ որ այս սրահս ուր կը գտնուինք այս գեղեցիկ ելեքտրական լուսով կը լուսաւորէ, միւս կողմանէ ալ դնենք պղնձի կտոր մը: Այդ երկուքով կրնանք գիտնական Թուքոյի հրաշալի կերպիւ նկարագրած Ֆարատէյի փորձը կրկնել: Կառնունք բարի պղնձի կտոր մը. մի եւ նոյն բանն է եթէ արծաթի կտոր մ'ալ առնունք. բայց բացի այդ երկուքէն՝ եւ ոչ մէկ մետաղ մը կերեւայ թէ այդ յատկութիւնը ունի որուն վրայ արդ ձեր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ, այսինքն [illegible]: Տեսնենք արդ ինչ պիտի ըլլայ մեր փորձին արդիւնքը. եթէ այդ պղնձի կամ արծաթի կտորը ելեքտրացեալ մագնիսին բեւեռներուն կողմը թողունք որ իյնայ, փոխանակ սովորական մարմնոց անկման օրէնքին հետեւելու՝ կարծես թէ տղմին մէջ խորասուզելու պէս դանդաղօրէն կիյնայ: Նոյն կտորը կառնում կը ձգեմ, դիւրին է հաշուել մէկ ոտքի բարձրութենէ վար իյնալու համար մէկ մանրերկրորդի քանիերորդ ստորաբաժանման կը կարօտի. քանի որ ընդհակառակն՝ ելեքտրացեալ մագնիսին բեւեռաց մէջ առկախեալ այդ պղնձի կտորը, յետոյ ինքնիրեն թողուելով կամաց կամաց աչքիդ առջեւ կ'ըսկսի իյնալ եւ իր անկման մէջ քանի մը հարիւրերորդի միջոց կարել կարենալու համար, թերեւս քառորդ վայրկեանի կը կարօտի:

Այս փորձը շատ հետաքրքրական պայմաններով եղաւ ձեռօք լորտ Լինտսէյի (որն որ այսօր լորտ Գրաուֆորտ կը կոչուի) եւ օգնականութեամբ Մ. Գրօմվէյլ Վարլէյի: Այս երկու փորձողները մէսմէրիզմի կամ կենդանական մագնիսականութեան երեւոյթները ուսումնասիրելով՝ ուզեցին բոլորովին բնագիտական հիմանց վրայ փորձ մը ընել: Որովհետեւ պղնձի կամ արծաթի կտոր մը հազիւ հազ կրնայ շարժիլ ելեքտրամագնիսի մը բեւեռաց մէջտեղ, կարելի՞ էր միթէ ընդունիլ որ մարդկային էակ մը, կենդանի արարած մը, միեւնոյն պայմաններու մէջ դրուելով անոր ո եւ է ազդեցութեանը ենթակայ չըլլայ: Լորտ Լինտսէյի գործածած ելեքտրամագնիսը այնպիսի մեծութեամբ էր որ մարդու մը գլուխը կրնար սղմիլ երկու բեւեռաց սաստիկ զօրաւոր մագնիսական ազդեցութեան հօսանքին մէջտեղ: Գիտէ՞ք ի՛նչ արդիւնք ունեցաւ. յիրաւի հրաշալի կրնայ թուիլ, եւ հրաշալին այն է որ ամենեւին աչքի զարնելու կամ զգալի արդիւնք մը չարտադրեց: Միեւնոյն միջոցին մէջ յօրուած պղնձին կտորը կէս հեղուկ տարածութեան միջավայրէն անցնելու պէս կ'իյնայ՝ գլուխը՝ զարմանալի չէ՞ միթէ բնաւ բան մը չզգայ: Այսու հանդերձ չեմ կրնար ընդունիլ թէ այդ խնդիրը կատարելապէս ուսումնասիրուած է, եւ չեմ կրնար հաւատալ որ այդ միջոցը մետաղի կտորի մը վրայ այդպիսի զարմանալի արդիւնք կ'արտադրէ, բնաւ ո եւ է աչքի զարնելու ազդեցութիւն մը չունենայ կենդանի մարմնոյ մը վրայ: Այդ բացասական հետեւանքը՝ ինծի չը թուիր թէ խնդիրը բացարձակապէս կրնայ լուծել. փորձը կրկնուելու է եւ պէտք է քննել թէ յիրաւի շատ զօրաւոր ելեքտրամագնիս մը իրօք բնաւ ազդեցութիւն չունե՞նար կենդանւոյ մը կամ տունկի մը վրայ: Ահաւասիկ ինչ որ պահ մ'առաջ կը մտաբերէի՝ եօթներորդ զգայարանքի մը վրայ ձեզի խօսած ժամանակս: Իբրեւ հետեւութիւն, կարելի է կ'ըսեմ մագնիսական զգայարանք մը ըլլայ, եւ շատ զօրաւոր մագնիսական հօսանք մը ջերմութենէ, ուժէ եւ ամեն ուրիշ զգացումէ տարբեր զգացում մը արտադրէ:

Ելեքտրական զգայարանք մ'ալ միթէ կա՞յ. մարդկային էակը՝ օդային ելեքտրականութեան զգացում մը ունի՞ արդեօք: Այս հարցման պատասխանելու համար ի վեր անդր նկարագրածիս նման փորձեր ընել պիտանի կրնար ըլլալ: Բայց ես պատճառներ ունիմ ելեքտրական զօրութիւնը մագնիսական զօրութեան չը նմանցնելու համար: Հոս որոշակի զգացման մը առջեւ կը գտնուինք դէմադէմ որ շօշափելեաց զգայարանքի կրնայ մօտենալ:

Երբոր ձեռքդ, դէմքդ կամ մազերդ ելեքտրական մեքենայի մը կը մօտեցնես յայտնի եւ որոշ զգացում մը կ'ունենաս. կարծես թէ օդի հոսանքի մը շունչը՝ ազդեցութիւնը կ'առնես. մազերդ կը քաշուին եւ եթէ ձեռքդ շատ մօտեցնես գործիքին՝ կայծեր կը ցայտեն: Ասոր ուրեմն ելեքտրական զօրութեան ընդունակ զգայարանքի գոյութեան վաւերական խնդիրը ձեռք չառած՝ ջերմութիւն եւ մղումն ազդող մեքենական գործողներու դէմ կեցնենք:

Գալով նիւթոյ փոքրիկ մասնիկներու կամ հիւլէից շարժմունքէն յառաջ եկած մագնիսական խորհրդաւոր զօրութեան, ըսել թէ բացարձակապէս ապարդիւն է, կամ դէթ անզգալի՝ շատ զարմանալի կը թուի ինծի. այսու ամենայնիւ խորաքննին հետազօտութեանց արժանի խնդիր մ'է: Այս բացատրութեամբս կը համարձակիմ յուսալ թէ կենդանական մագնիսականութեան նախապաշարմունքը ջատագոված ըլլալու ամբաստանութեան չեմ ենթարկիր:

Եթէ ժամանակս ներելու ըլլայ այս շօշափելեաց կրկնակի զգայարանաց վրայ աւելի մանրամասնօրէն ձեզի կը խօսիմ. ըսել կուզեմ ջերմութեան աստիճանի եւ ուժոյ զօրութեան ծանօթութեանց վրայ: Բայց յառաջագոյն կուզեմ աչքէ անցնել միւս զգայարանքները՝ որովհետեւ առաջնոց վրայ շատ երկարօրէն ժամավաճառ լինելը, միւսներուն վրայէն պարտաւորեալ լռութեամբ անցնելու վտանգին կրնայ զիս ենթարկել:

ՈՒԻԼԻԱՄ ԹՈՄՍԸՆ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ

«ԱՐԵՒԵԼՔ»Ի

ԲԱԼՈՒ ԳԱՒԱՌԱԿ

Քղի, 25 մարտ 1884

Այն գաւառակներէ մին է Բալու իւր համանուն քաղաքով, որ Հայաստանի շատ մը փոքր գաւառաց նման քիչ ծանօթ է նոյն իսկ Հայ աշխարհին: Ուստի սոյն համառօտ նկարագրութեամբ ներկայացնել կը ցանկամ զայն Արեւելքի ընթերցողաց:

Բալու՝ որ նախնի Բալահովիտ գաւառի կարեւոր աւաններէն մին է, իւր անուն կ'առնու կամ Բալ պտուղէն, որ շատ առատ է, կամ Բալու անտառներէն՝ որովք շրջապատեալ է: Տիարպէքիրէն 30 ժամ, Խարբերդէն 12, Չարսանճագէն 6, եւ Քղիէն 18 ժամ միայն հեռու գտնուելով Բալու՝ կ'ընծայէ բնակչաց հաղորդակցութեանց եւ յարաբերութեանց ծաւալուն դիրք մը. իւր ստորոտը ծեծելով կ'անցնի արեւելեան Եփրատը, որոյ վրայ հինաւուրց կամուրջ մը կայ. իւր գետեզերեայ դիրքով միշտ կարող է դիւրաւ հաղորդակցութիւն ունենալ մինչեւ Պարսկային ծոցը, եթէ Եփրատայ տաուն մի քիչ արուեստական ընդլայնում ունենայ: Քաղքին հիւսիսային կողմը կը բարձրանայ Բալուայ բերդն բազմութեամբ հնութեանց նշանաւոր, յորս մասնաւոր ուշադրութեան արժանի է ստորերկրեայ գետնուղին՝ որ բերդէն ցԵփրատ կը ձգուի եղեր ջուր առնելու համար: Այս բերդին վրայ գտնուած արուեստական անձաւներ, այրեր, սենեակներ, սանդուղաձեւ ճանապարհներ եւ այլ շինութեանց հետքերն Վանայ բերդին վրայ միայն կրնան նշմարուիլ, եւ զի տեսած եմ նաեւ Վանայ բերդը, կը բաղդատեմ ընդ միմեանս, բայց միշտ ճշմարտութիւն մ'է յայտնել թէ Շամիրամեան դաստակերտն խիստ գերազանց է քան զսա. սակայն Բալուայ բերդին վրայ ազգային խիստ սիրելի յիշատակարան մը կայ, այն է Ս. Մեսրովպ Մաշտոցի ճգնարանն ուր Հայոց գրերը հնարեց, կ'ըսէ աւանդութիւնը: Այդ սրբազան քարանձաւին մէջ որ իւր անպաճոյճ պարզութեամբն աւելի վեհ եւ պատկառելի էր ինծ քան ոսկեկազմ կամարաձեւ զարդարեալ պալատներ, հիացմամբ եւ սիրանօք ազդուած միացի երեւակայելով զիս 14 դար առաջ ժամանակի մէջ ապրող եւ կենակից թարգմանչաց: Զնայելով թէ բերդն քաղաքական կամ պատերազմական ո եւ է կարեւորութենէ զուրկ է այժմ, դարձեալ գեղեցիկ տեսք մը ու դիրք մը կ'ընծայէ Բալու քաղքին՝ պատսպարելով զնա անմատոյց ամփոփին հողմերու մէկ մասէն, եւ է միշտ քաղաքացւոց կամ օտար այցելուաց հետաքրքրութեան առարկայ, նաեւ Ս. Մեսրովպայ լեռ անուամբ ալ միշտ նուիրական. ունի նաեւ բեւեռագիր:

Բալու Խարբերդի կուսակալութեան ներքեւ գայմագամութիւն է. թէեւ շուրջ իւր 400ի չափ գիւղօրայքն կ'արժէ գէթ միւթեսարրըֆութիւն լինել: Միայն քաղքին բնակչաց թիւը հետեւեալն է, Թուրք իբր 7200, Հայ իբր 4700, տարբեր ազգ չկայ բնաւ քաղքին մէջ: Հայերն միասին հոծ բազմութեամբ կը բնակին, իսկ Թուրքերն երեք իրարմէ շատ կամ քիչ անջատ թաղերու մէջ, յորս նշանաւորն է յատկապէս [illegible] որ աւելի ստուարն մի է քաղքին՝ քան անոր մասը: Հայք յորոց 30 տուն միայն բողոքական են, ունին 4 եկեղեցի, Ս. Սահակ, Ս. Լուսաւորիչ, Ս. Աստուածածին եւ Ս. Կիրակոս անուամբ, որոց իւրաքանչիւրն ալ ունի սեպհական կալուած: Բայց եկեղեցեաց մէկէ աւելի լինելն՝ մէկէ աւելի մասերու բաժնած է այս քաղքին Հայերը, որ հազիւ կրնան մի թաղ եւ եթ կազմել: Չէ եղած երբեք միութիւն այս եկեղեցեաց կամ թաղից մէջ, եւ այդ բաժանումը Բալուայ անհնարին դժբաղդութիւնն է ի մասին ազգային եւ կրթական զարգացման: Ոչ ուրեք նմանօրինակ քաղաքի մը մէջ տեսայ ազգային կրթութիւնն այնքան յետամնաց որքան ի Բալու, եւ թէեւ ոչ ուրեք ժողովրդեան նիւթական կացութիւնն այնքան բարեկեցիկ է բաղդատմամբ իւր [illegible] քաղաքաց: Բալուցի Հայն որ ի քաղաքի կրուած է գրեթէ ազգային յատկանիշը ու մարդկութեան իւր անհատ միայն կ'ապրի՝ առանց յիշելու թէ Հայ է: Սակայն բոլոր Բալու գաւառին մէջ նշանաւոր է Հաւաւ գիւղը զուտ հայաբնակ իբր 200 տուն, զոր բնակիչքն Բալուայ Աթէնք կոչելու փառասիրութիւնն ունին. նշանաւոր է կ'ըսեմ ոչ անոր բնական եւ արուեստական առաւելութիւնքն յիշելով, այլ իւր ազգային եւ կրթական զգացմանց ու յառաջդիմութեամբ, որ սակայն դժբաղդաբար նսեմացեր է այժմ բաղդատմամբ 10–20 տարի առաջուան վիճակին, երբ Հաւաւցիք Եւրոպական փոխառութեանց ատեն հսկայական պալատներ կը շինէին ի Կ. Պոլիս: Ինչպէս Չորրորդ Հայոց բոլոր գաւառները նոյնպէս եւ ի Բալու գեղեցիկ են գիւղերն քան ի Տուրուբերան եւ ի Վասպուրական. ոչ իրենց բնական առաւելութեամբ այնքան՝ որքան արուեստական շինութիւններովն, զի են ընդհանրապէս կրկնայարկ տուներէ բաղկացեալ եւ բազումք եւս այգիներով եւ պարտէզներով զարդարեալ: Արմտեաց եւ պտղոց առատութիւնն ի Բալու մասնաւորապէս յիշել հարկ է, զի նմանը քիչ տեղ կը գտնուի իւր հիւսիսակողման գաւառաց մէջ, զոր օր. Քղի, Դերջան, մինչեւ իսկ Կարին: Բալուն է որ կը մատակարարէ կենաց ամենակարեւոր պիտոյքներն իւր սահմանակից շատ ժողովրդոց. մանաւանդ Քղիի որոյ մասամբ է Բալու, ուսկից կ'ընդունի իւր ամենահիւթ բանջարեղէններն անգամ: Բնակչաց գոհացուցիչ լինելու չափ բաւական է Բալուայ առեւտուրն՝ որոյ արդիւնքով յղփացեալ ժողովուրդն՝ զեխութեան, շուայտութեան եւ բարոյական ընդհանուր ապականութեան մէջ կը ծփայ. եւ զի կրթութիւնն ալ բացակայ է իսպառ, վարուց եւ բարուց ընդհանրական պղծումն կրնայ յետին աստիճանի համարուիլ. երբ չմոռնանք յիշեցնել նաեւ թէ ոգելից ըմպելեաց առատութիւնն ալ չափազանց է եւ աժան: Բալուցիք իրենց շահադիտական ճարպկութեամբ երկրորդ Բաղէշցիներ են Հայաստանի մէջ. բայց երանի թէ այդ շահադիտութիւնն նենգութեան եւ դժուարութեան սահմաններէն հեռու մնացած ըլլար, որ առեն կրնար գովելի համարուիլ: Իսկ երբ փութանք յայտնելու թէ գաւառացւոց նիւթական ժանտախտ եղող այն ահաւոր ֆայիզճիլըգի(1) գլխաւոր կեդրոններէն մին է Բալու, խակական շահով գաղափար տուած կ'ըլլամ Բալուցւոց շահադիտութեան վրայ:

Ժողովրդեան տեղական տարազն է զգեստուց՝ ոտնձեւոր Ենիքիչէն, կանանց մէջ շրջազգեստը մետ գտնել սկսած է, արանցն ալ սալվար ու կապայ: Իսկ ի գիւղօրայս արանց համար շալվար եւ կանանց համար Ենթարքին ընդհանուր: Բոլոր Բալուի մէջ թէ՛ ի քաղաքի եւ թէ՛ ի գիւղօրայս կապոյտ գոյնի զարմանալի ճաշակ մը կը տիրէ, այնպէս որ խիստ սովորական է տեսնել կապոյտ մորթ կամ իր կամ այլ ինչ, այսինքն կապոյտ գոյնով ծածկեալ: Կապոյտի այսքան ընդհանրացեալ ճաշակ մը երբէք չտեսնուիր տեղ մը եւ ոչ ալ ո՛ եւ է գոյն այդքան տիրած է տեղ մը: Բալուայ արդիւնաբերութեան վրայ արդէն խօսած լինելով վերեւ, հոս չենք ուզեր մոռնալ թէ բամբակ եւ բրինձ եւս կը բուսցնէ Բալուայ հողը ու կլիման որ շատ բարեխառն է բաղդատմամբ Կարնոյ, Քղիի, Դերջանայ եւն. իւր մակերեւոյթին կէսը ընդարձակածաւալ դաշտավայր մի է. աւազան Արածանիի, որ մէջի գիւղօրայքն գեղեցիկ հովիտ մը տեսարան կ'ընծայէ, լայն ու անհատապար: Սակայն հողին մեծագոյն մասը առաւական տուներու սեպհականութիւն է, որոց արդի ներկայացուցիչներն թէպէտ մեծ ազդեցութիւն չունին, բայց երկրագործն իւր մշակած հողին տէր ըլլալ չեն թողած: Հակառակ Բալուայ ընդարձակ դաշտին գեղեցկութեան, բուն քաղքին դիրքն խիստ անհարթ եւ անձուկ է սեղմեալ մնալով ընդ մէջ Ս. Մեսրովպ լեռան եւ Եփրատայ եւ կը ձգուի դարիվայրի մը առ ի կող. ուր ամառուան տապը եւ ձմեռուան ցուրտը անհանդուրժելի կը լինի: Տուներն հողաշէն են, աղիւսով կառուցեալ. փողոցներն նեղ եւ անհարթ. նաեւ աղտեղի ու գարշահոտ մանաւանդ ամառը. վաճառանոցն(1) բաւական լաւ է եւ ծածկոյթ ունի: Երկու պանդոկ միայն կայ: Իսկ հասարակային ուրիշ օրինաւոր շէնքեր չկան, ինչպէս սրճարան, բաղանիք եւն. եղածներն այդ անուանց արժանի չեն. իսկ գինետուն ամէն տեղ կը վխտայ:

Տարեկան ներածութեան գումարն ոչ պակաս է քան 20,000 ոսկի օսմ. իսկ արտահանութեան անկէ աւելի: Արտածութեան նիւթերն են արմտեաց ամեն տեսակները, գալի խէժ (գիթրէ), չրեղ, ոչխարի եւ այծու մորթ, բամբակ, մեղր, մոմ, աղուէս, կուզ, գայլ, նաշ, խաղող, գինի, իւղ, պանիր, ոչխար եւ եւն:

Իսկ ներմուծեալ ապրանքներն են ընդհանրապէս բանուած կամ կիսուած նիւթեր որ Կ. Պոլսոյ, Հալէպի եւ Տիարպէքիրի հրապարակներէն կը գան:

Վաճառականութիւնը եւ առեւտրական բոլոր շարժումը Հայոց ձեռքն է մեծամասամբ: Նոյնպէս արուեստագործութիւնը, յորում մանաւանդ հռչակ ունին Բալուցիք եւ կը բաւականանան տեղական պիտոյից կարեւոր արուեստներով միայն, որք խիստ հասարակ են իրենց տեսակին մէջ:

Բալուայ գայմագամութիւնը կը պարունակէ եօթ վիճակ կամ գիւղախումբ (նահիյէ), որոց անուններն յիշել աւելորդ չհամարուի. Թերխան, Գօշալար, Պօլանըգ, Օխու, Ուշին, Գարաքէչեան, Սիվան, Կեղտէրէ: Կը գտնուին այս գիւղերու մէջ ոչ միայն հայ եւ թուրք, այլ եւ քուրդ զանազան ազգի եւ լեզուի ստորաբաժանմամբ, յորս նշանաւոր են [illegible] եւ [illegible] մահմետական քրդեր եւ [illegible] կոչուածներ: Հաւանական թիւ մը իսկ չեմ կարող դնել առա Բալուայ վիճակագրութեան համար, զի յայտնի չէ բնաւ: Բայց այսքանը ճիշդ է թէ 46 գիւղ հայաբնակ է, յորս կը գտնուին իբր 12,500 հայեր:

Երկրին ամենանշանաւոր, գեղատեսիլ եւ ընդարձակ հողատիրութեամբ անուանի վանքերէն մին է Բալուայ Բաղդրահայեաց Ս. Աստուածածին վանքն որ իւր անուան համապատասխան սքանչելի տեսարան մը ունի: Գերազանցեալ օդոյ եւ ջրոյ մաքրութեամբ եւ շրջակայից գեղազուարճ վայելչութեամբն քան իւր նման մի շատ վանքեր, գրեթէ հաւասար Վանայ Վարագին: Բայց դժբաղդաբար ոչ նոյնպէս բարոյական ճոխութիւն ունի: Կիսաւեր պատեր եւ աւերակներ, խոնարհեալ յարկեր, փլած պարիսպը, քարուքանդ խուցեր, սենեակներ, եւ աւերակաց ուրիշ բեկորներ միայն կը մնան այդ հոյակապ վանքէն. եկեղեցւոյն կանգուն շէնքն հազիւ կը հաստատէ վանքին գոյութիւնը, եւ իւր կալուած եղող հողերն ու պարտէզներն եւ այգիներն՝ նորա հարստութիւնը: Բնակելի ըլլալու չափ կը մնան մի քանի փոքր եւ անվայել սենեակներ միայն, եւ դեռ ցայսօր իսկ Բալուայ Առաջնորդարան կը համարուի սոյն վանքն որ 2 1/2 ժամ միայն հեռի է քաղքէն: Բաղդրահայեաց վանքն կրօնական միութեան տեղին է Բալուայ հայոց ինչպէս Ս. Կարապետ Մշեցւոց, Ս. Բարդուղիմէոս Աղբակու հայոց, Ս. Ներսէս հայրապետ կամ Ս. Լուսաւորիչ Երզնկայեաց եւն: Կը պարունակէ սրբազան բազմաթիւ անօթներ, եկեղեցական զգեստներ եւ թանկագին հնութիւններ գրեանց եւ սպասուց: Կարող է իւր հողերովն պահել ժառանգաւորաց գիշերօթիկ վարժարան մը: Սակայն այժմ վերջին աստիճան անխնամեալ է իւր վիճակը ինչպէս Հայաստանի բազում վանքերուն:

Ն.

---

(1) Փոխառութիւնն է այն վաշխառութիւն որ 100ին 100էն ոչ պակաս տոկոս կ'[illegible] առ տարին:

(1) Կը պարունակէ իբր 300 խանութ:

ՁՄԵՌՈՒԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ

(Տե՛ս «Արեւելք» Թիւ 84)

Գ.

Բեթերպուրկ, Դեկտ. 1873.

«Դուք կը հաճիք իմ ապրուստի միջոցներուս վրայ տեղեկութիւն ուզելու։ Ես չէի խօսած ձեզ իմ դժուարութեանց մասին, վախելով որ ձեզ ծանրութիւն պատճառեմ։ Հիմա այդ դժուարութիւններն թեթեւցած են եւ զանոնք տանելի կը գտնեմ, երբ ինձմէ աւելի դժբաղդ ընկերուհեաց հոգերը կը տեսնեմ։ Չգիտեմ թէ ինչպէս կրցանք ապրիլ առաջին շաբաթները, երբ դեռ ոչինչ կարգադրուած չէր միմեանց օգնելու համար։ Ուսանող կանանց մէկ փոքր մասը սեփհական միջոցներ ունէին, 25, 30 րուբլի ամսական (63, 75 Ֆրանք)։ Մեծամասնութիւնը շատ հեռու էր այդ երեւակայական հարստութենէն, շատերը՝ այս աշխարհիս վրայ միայն գլուխ մը՝ ձեռք եւ ոտք ունէին։ Առաւօտանց մինչեւ իրիկուն ակադեմիին մէջ արգիլուած, առանց վերաբերութեանց քաղքին հետ, մեզի մի միայն յարմար աշխատութիւն՝ մասնաւոր դասեր՝ փնտռել չէինք կրնար։ Մեծ նեղութեամբ եւ ծայրելի գներով մի քանի դաս կրցանք գտնել։ Ամեն տեղ ուսանողք արդէն գրաւած են. հարիւրաւորներ կան մեզմէ աւելի աղքատ, ամեն առաջարկեալ դասերու համար պատրաստ, ամեն տեղ կերթան, կը շարժին, եւ մենք նոյն դիւրութիւններն չունինք։ Շատ անգամ չունինք նաեւ այն փոքրիկ գումարը որ մեր առաջարկութիւնը օրագրաց մէջ տպել տանք։ Վերջապէս մեր՝ բժշկութիւն ուսանող կնոջ անունը ընտանիքներն կը խրտուցնէր. Նախապաշարմունքն ա՛յնչափ զօրաւոր է մեզի դէմ որ իմ ընկերուհեաց շատերն քաղքին մէջ իրենց տուած դասերը կորսուին երբ ակադեմիա մտան։

«Այս մեր ներշնչած երկիւղը ամեն բան կը դժուարցնէ։ Շատ տուներու մէջ չեն ուզեր մեզ բնակութիւն տալ, երբ ցոյց կուտանք մեր բնակութեան սարսափելի հրամանագիրը՝ այս բառերով՝ «բժշկութեան դասերու ներկայ», որ կարծես ոստիկանական տեղեկագիր մ'է մեզմէ զգուշանալու համար։ Ակադեմիին շրջակայքը՝ արուարձանին մի քանի ողորմելի խուցերուն մէջ հաւաքուած ենք։ Նախ ընկերոջ մը հետ այդ խուցերուն մէկը կը բնակէի, ամսական 8 րուբլիով վարձուած մէկ քառակուսի մետր, անկողին մը, սեղան մը, աթոռ մը ունէինք։ Բակին մէջ հասարակաց խոհանոց մը կար որ 25 քօբէկի (60, 65 սանթիմ) ճաշեր կը մատակարարէր մեզ։ Երկու օրն անգամ մը՝ մեր երկուքիս համար ճաշ մը պատրաստել կուտայինք. Միւսորդը երկրորդ օրուան համար մեզ բաւական էր։ Եւ այդ՝ դարձեալ շատ շռայլ լինելով մեր միջոցներուն բաղդատմամբ, ուսանողաց համար դպրոցին մօտ հաստատուած բարեգործական հիմնարկութեան դիմեցինք։ Հոն, ապուրն այնքան գրաւելի էր որ չկրցանք ուտել. ընկերս հիւանդացաւ։ Մենք ալ ուրիշ շատերու պէս ըրինք. գաւաթ մը թէյ եւ պանիրի կտոր մը իրիկունը բաւական սեպեցինք. իրաւ, ստամոքսը կ'ապստամբէր երբ ամբողջ օրը ծոմապահութեամբ կ'աշխատէինք ամփիթէատրին մէջ, բայց է՛հ, երիտասարդութեան օգնութեամբ, կը համբերէ մարդ։ Եւ երբ բնութիւնը շատ ուժով պահանջէ, աւելի եռանդեամբ ուսման մէջ կ'ընկղմի։ Ես կ'ապահովցնեմ ձեզ որ ուղեղը՝ ստամոքսը կը կրճատէ. դեռ ա՛յնչափ բաներ կը կրճատէ ի մեզ։ Օր մը՝ հաճոյքով պիտի յիշենք այս թշուառութիւնները, երբ ըստանանք ուսման ոսկէ բանալիքն, որ աշխարհի տիրապետութիւն կուտայ։

«Մեր վիճակը փոքր ինչ լաւացաւ քանի որ հինգ վեց հոգի միացանք մեր բնակութեան եւ կերակուրի ծախքը պակսեցնելու համար։ Հասարակաց ստորագրութիւնք, ուսանողաց օգտին տրուած նուագահանդէսք միջոցներ հայթայթեցին մեզ։ Սակայն, դարձեալ մեզմէ շատերուն ապրիլը հրաշք է։ Երբեմն երբեմն, երբ ուսանող մը քանի մը օր չերեւար դպրոցը, կերթանք փնտռելու, կը գտնենք զայն անկողնին վրայ հոգեվարք՝ առաջի օրուընէ ի վեր անօթի. ամենէն հարուստները կը միանան իրեն օգնելու, եւ ահա նորէն նա դէպ ի կեանք կ'ուղեւորի։»

ԷՏՈՒԱՐ ՏԱՆԴԻՒ

Էտուար Տանդիւ հանրածանօթ տպագրիչն անցեալ շաբթու մեռաւ ի Բարիզ, ի խոր ծերութեան։ Յուղարկաւորութիւնը մեծ շքով կատարուեցաւ Բեր-Լաշէզի գերեզմանատան մէջ՝ ուր ներկայ էին հանգուցելոյն բարեկամները, գրագէտներ, վիպասաններ, ի մէջ այլոց Աղեքսանդր Տիւմա, Ալֆօնս Տօտէ եւ այլք։ Արսէն Հուսէյ, որ Գրագիտաց Ընկերութեան նախագահն է, անձամբ ներկայ չլինելով, համառօտ բայց գեղեցիկ ճառ մը գրած էր, դագաղին առջեւ կարդացուելու համար։

«Տեարք, աշխատութեան սէրն ալ իր ճակատագիրն ունի. մարդս կրնայ ապրիլ անով, բայց անով ալ կը մեռնի։ Այդ սիրով ապրեցաւ Էտուար Տանդիւ եւ անով մեռաւ։ Կէս գիշերը միայն կարող էր կտրել զինքն իր աշխատութեան խուցէն՝ ուր գրքերու փոշւոյն մէջ, կը մոռնար իր ընտանի յարկին հրապոյրներն, եւ իր տունն՝ շրջապատեալ պարտիզով մը որ կեանք կը բուրէր...։ Գրքերու սէրն սպաննեց զայն, թէեւ իր ընտանիքն ամեն բանէ առաջ կը սիրէր, եւ թէեւ աշխարհիս ընտրելագոյն բարեկամն էր նա, բայց օր աւուր բուռն տենչով մը կ'այրէր ամեն նորածին գրքի համար, կամ մէն մի ձեռագրի համար որուն կեանք պիտի տար։ Դրամի խնդիրը՝ խնդիր մը չէր իրեն համար, ինք կը գրաւէր իր գրքերովը, վասն զի իր գրքերն էին անոնք եւ ոչ թէ անոր համար որ իր գրատան սնունդ կը հայթայթէին։ Այս պատճառաւ երիտասարդ վիպասանից նախախնամութիւնն եղաւ նա, հաւատարիմ մնալով հանդերձ իր հին բարեկամաց։ Վեհանձնութեամբ իր դուռը կը բանար ամեն անոնց որք գրականութեան մէջ բաղդ կը փնտռէին։ Արդարեւ ժամանակ չունէր իր տպագրած բոլոր գրեանքը կարդալու։ Ռիվարոլ ըսած է թէ լաւագոյն տպագրիչներն անոնք են որք չեն կարդար։

Ա՜ւաղ, մթին ամպեր շուտով խաւարեցուցին անոր երկինքը։ Սուլարիի գեղեցիկ մէկ երգը կայ ուր նորապսակ հարսն, իր հարսանեկան թափորին մէջ, թաղման թափորի մը կը հանդիպի։ Այս եղաւ նաեւ մեր բարեկամին կենաց վերջին օրերու ահաւոր պատմութիւնն, զի մէկ կողմէ մահ կընկղմէր, երբ կը ծիծաղէր միւս կողմէ իր աղջկան ամուսնութեան։ Դեռ երկու շաբաթ առաջ, յորժ իր դուռէն ներս կը մտնէր, մինչ արդէն մահը կեցած կը սպասէր սեամին վրայ։ Բայց իր աղջկան ճակատը լուսաւորող երջանկութիւնն առաւօտեան այն աստղը եղաւ զորմէ կը խօսի Աստուածաշունչն, եւ որ յայնկոյս գերեզմանին եւս լոյս կը ճառագայթէ...։

ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՐԱՏ ՄԸ

Երբ ճճիները կակղին արկղները, գործերը, կամ այլ կարասիները կրծել, ձեռքերնիս ծալլելով կրսենք թէ այս աւերիչ ճճիներու առաջքն առնելու դարման չկայ այլեւս։ Բայց պէտք չէ յուսահատիլ, դարմանը շատ պարզ է. Փայտերու վրայ եղող կարասիները տան բակն իջեցուցէք եւ ջրհանով մը առատապէս ջրեցէք զայնս։ Նոյն փորձը կրնաք կատարել նաեւ հինցած գործերուն վրայ, միայն հոգ տանելու է անոնց ետեւի կողմը միայն ջրել եւ ապա բաց օդին չորցնել։

ՆՈՐ ԹԱՏՐՈՆ Ի ԲԵՐԱ

15, Ապրիլ 1884 ԿԻՐԱԿԻ կէսօրէ ժամ 2½

Ըստ խնդրանաց բազմաց

ԱՐՏԱՔՈՅ ԿԱՐԳԻ ՓԱՌԱՒՈՐ ԵՐԵԿՈՅԹ

Ի ՆՊԱՍՏ

ՏԻԳՐԱՆ ԷՖ. ՉՈՒԽԱՃԵԱՆԻ

ԼԷՊԼԷՊԻՃԻ ՀՈՐՀՈՐ

Օբերէթ երեք արարուած

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ Տ. ՉՈՒԽԱՃԵԱՆԻ

Գին սովորական

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Գրեց

Գէորգ Չիլինկիրեան

Կը ծախուի Ց. Չինճիրճեան գրատուն Մահմուտ փաշա Թիւ 239.

Գին 10 դահեկան

Կը գտնուի նաեւ Բերա Վէյսի գրատունը։

ԻԼԱՆ

ԽԱԶԻՆԷԻ ԽԱՍՍԱՅԻ

ՇԱՀԱՆԷ

Էրզագ անպարընըն պիր սէնէլիք խոտըքէօր իչուն մէյլուօմ օլան չէքէրին մինագասասընա իչպու Նիսանըն ալթընճը փազար իրթէսի կիւնի պաշլանաճաղընտան՝ թալիպ օլանլարըն եէվմի մէզքիւրտէ խազինէի խասսայի շահանէ կէլմէլէրի իլան օլունուր։ 3–3

1300 Նիսան 11

ԽԻԿԱՐ

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԵԱՅ

Խմբագիր-Տնօրէն

Յ. Յ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Առաջին տարի, 1884 Փետրուար

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ախտաբանութիւն բարոյական։ — Խօսակցութիւնք վաճառանի քով։ — Ղուկիանոսի խօսակցութիւնք մեռելոց։ — Սիրոյ միջնորդները։ — Ամբողջ աստուածներու, ½ աստուածներու, ¼ եւ ⅛ աստուածներու խրախճանքը։ — Կերակրով ընկերութեան մը պէտքը։ — Այլակերպութիւն բառարանի։

Տարեկան բաժանորդագինն է Կ. Պոլսոյ ինչպէս նաեւ գաւառաց համար, երկու արծաթ մէճիտ ԿԱՆԽԻԿ։

Բաժանորդագրութեան տեղն է Բօղոս Մանուկեանի խմբագրատունը Կ. Պոլիս Սուլթան համամ Թիւ 14, ուր ուղղելի են խմբագրութեանս վերաբերեալ գրութիւնք։

Իւրաքանչիւր թերթին գինն է չորս դահեկան արծաթ։

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ

(Տէր. Մ. Բ. Իւթիւճեան Էֆէնտիի)

ՀԱՏՈՐ ԺԳ.

Յունուար, Փետրուար եւ Մարտ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԵԱՆՔ

ԳԱՒԱՌԱՑԻ ԱԶԳԱՑՆՈՅ

ԳՈՒՄԱՆՏԱՐԻԱ

ԿԻՊՐՈՍԻ ԳԻՆԻ

10 ՏԱՐՈՒԱՆ

Ով որ կուզէ գնել այն ազնիւ եւ յոյժ օգտակար գինիէն, կը հրաւիրուի Պաղչէ-գաբու Մաքասեան կարգը առ Գ. Զարեհ, Թիւ 46, Գիները չափաւոր են։

Հրատարակութիւն

Իւսկիւտարու Ուսումնասիրաց Ընկերութեան

—•—

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԵՐ

Նախակրթարանաց կարգերու համար

Ազգային վարժարանաց համար նոր մեթոտով պատրաստուած ընտիր դասագիրք մ'է։

Կեդրոնատեղին է Մարգարեան գրատունը, Մերճան փողոց, Թիւ 57. Կը գտնուի նաեւ միւս գրավաճառաց քով։ Գին 5 ղրուշ։

Բաւական թուով գնողաց 0/0 20 զեղչ կը լինի։

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ՏԱՃԿ. ԼԵԶՈՒԻ

Գ. Տպագրութիւն

Օսմ. լեզուի ուսումն ամէն կարգի ուսանողաց խիստ դիւրաւ աւանդելի ընելու նպատակաւ Գալըպճեան Պօղոս էֆ. ի յօրինած այն դասագրքին երրորդ տպագրութիւնն այս անգամ ի լոյս ընծայուած է «Հեգարան եւ ընթերցարան Օսմ. լեզուի» անուամբ, ըստ առաջնոյն Միւհէնտիսեան ընտիր տառերով, որ կը գտնուի ի Գաֆաֆեան եւ այլ հայ գրատունս. գին 5 ղրշ։

Յիշեալ էֆէնտիի զուտ Թուրքերէն լեզուաւ գրուած «Գավաիտի Արապիյյէ» անուն դասագիրքն եւս կը ծախուի ի Գաֆաֆեան եւ այլ հայ գրատունս։

ՏՕՔԹ. ԼՕՌ ՍԱՅՈՒԷ

ԻՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

([illegible])

Այն դասագիրքը, որ թերթ առ թերթ հրատարակուեցաւ, եւ որուն վրայ գրուած է «Արեւելքի» Յունուար 24 ի Թերթոյն մէջ, ի մի հատոր կազմուած, կը ծախուի չորս դահեկանի, ամեն հայ գրավաճառաց քով։

Կեդրոնատեղին է Միացեալ Ընկերութեանց գրասենեակը։

Շատ գնողներուն զոհացուցիչ զեղչ կըլլայ։

ՏԱՄԱՏԵԱՆ ՁՈՒԼԱՐԱՆ

Օտուն-Գաբու, Թիւ 465.

Հայերէն, Տաճկերէն, Յունարէն եւ Լատինական ամէն տեսակ Տպագրական տառեր եւ զարդեր կը ձուլուին պատրաստ, յոյժ չափաւոր գներով։

Գաւառներէ եւ օտար երկիրներէ եւս յանձնարարութիւնք ամենայն ճշդութեամբ կը կատարուին, երբ հետեւեալ հասցէիւ ուղղուին մեզ

S. DAMADIAN,
Odoun-Capou, nº 465.
CONSTANTINOPLE

Արտօնատէր, Յ. ՏԱՄԱՏԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԶԱՐԵՀ

Ղալաթիա, Բիւրեքճիլէր փողոց, Թիւ 41

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ԿԵՆԱՑ

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ի դէպ մահու

ՕԺՏՈՒՄՆ ԶԱՒԱԿԱՑ

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ
Կուտակման դրամագլխոյ

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆՔ
Ցմահական

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ
Ռոչեալ
պայմանաժամով

ՑԿԵԱՆՍ
Հասոյթ

ԼԱ ՆԻՒ ԵՈՐՔ

Տեղեկութեան
համար դիմել

ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆ
ի Թուրքիա

Հալաճեան Խան

Ղալաթիա Կ. Պոլիս

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱՇԽՈՒՄՆ ՇԱՀՈՒՑ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԵԱԼՔ ՄԻԱՅՆ ՏԷՐ ԵՆ ԵՐԱՇԽԱՒՈՐԵԱԼ ԴՐԱՄԱԳԼԽՈՅՆ
ԵՒ ԲՈԼՈՐ ՇԱՀՈՒՑ

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ ԵՐԱՇԽԱՒՈՐԵԱԼ
287 ՄԻԼԻՈՆ ՖՐԱՆՔ

ՇԻՐՔԷԹԻ ԽԱՅՐԻԷ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ ՎՈՍՓՈՐԻ ՇՈԳԵՆԱՒՈՒՑ

1884 ԱՊՐԻԼ ԱՄՍՈՅ

ՎՈՍՓՈՐԷՆ ԻՋՆՈՂ ՇՈԳԵՆԱՒՆԵՐ

	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.	Ժ. Վ.
Ա· Քավաք	—	—	—	—	—	1 30		—	—	—	—	7 45	—	—	—
Ր· Քավաք	—	—	—	—	—	1 38		—	—	—	—	7 53	—	—	—
Եէնի Մահալլէ	—	—	—	12 30	1 15	—	2 15	3 30	4 30	—	6 15	8 03	—	9	10
Մեզար Պուրնու	—	—	—	12 34	1 19	1 49	2 19	3 34	4 34	—	6 19	8 07	—	9 04	10 04
Պէօյիւքտէրէ	—	—	—	12 38	1 23	1 58	2 23	3 38	4 38	—	6 23	8 11	8 45	9 08	10 08
Քիրէճ Պուրնու	—	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—
Թարապիա	—	—	—	12 49	1 34	2 04	2 34	3 49	4 49	—	6 34	8 22	8 56	9 19	10 19
Պէյքօզ	—	—	12 30	—	—	2 14		—	—	4 15	6 45	—	9 05	—	—
Բաշա պաղչէ	—	—	12 37	—	—	2 20		—	—	4 25	6 50	—	9 12	—	—
Եէնիքէօյ	—	—	—	1	1 45	—	2 45	4	5	—	7	8 33	—	9 30	10 30
Ր· Բաշա մահալլէ	—	—	12 45	—	—	—		—	—	—	—	—	9 20	—	—
Սթէնիա	—	—	—	—	1 52	—	2 52	4 07	5 07	—	—	8 40	—	—	—
Էմիրկեան	—	—	—	1 09	—	—	2 57	4 12	5 12	—	7 09	8 45	—	9 39	10 39
Պօյաճըքէօյ	—	—	—	—	2	—		—	5 15	—	—	—	—	—	—
Քանլըճա	—	—	12 53	—	—	2 34		—	—	4 27	7 18	—	9 28	—	—
Ր· Հիսար	—	—	—	1 19	2 08	—	3 08	4 22	5 23	—	7 27	8 55	—	9 49	10 49
Ա· Հիսար	—	—	12 59	—	—	2 45		—	—	4 33	7 36	—	9 34	—	—
Քանտիլլի	—	—	1 05	—	—	2 52		—	—	4 40	7 42	—	9 41	—	—
Վանիքէօյ	—	12 30	1 11	—	—	2 58		—	—	44 6	—	—	9 47	—	—
Պէպէք	—	—	—	1 28	2 16	—	3 16	4 30	5 30	—	—	9 02	—	9 56	10 56
Արնաւուտքէօյ	12 30	—	—	1 34	2 23	—	3 23	4 37	5 37	—	7 52	9 09	—	10 03	11 03
Չէնկէլքէօյ	—	12 37	1 18	—	—	3 —		—	—	5 03	8	—	9 54	—	—
Քուրուչեշմէ	12 37	—	—	1 41	2 30	—	3 30	4 44	5 44	—	—	9 16	—	10 10	11 10
Պէյլէրպէյի	—	12 44	1 24	—	—	3 07		—	—	5 10	8 06	—	10 01	—	—
Օրթաքէօյ	12 45	—	—	1 48	2 57	—	3 37	4 51	5 51	—	8 15	9 23	—	10 17	11 17
Քուզղունճուք	—	12 50	1 33	—	—	3 14		—	—	5 17	8 24	—	10 10	—	—
Պէշիկթաշ	12 53	—	—	1 56	2 45	—	3 45	4 58	5 59	5 27	8 34	9 31	—	10 25	11 25
Իւսկիւտար	—	—	—	—	—	—		—	—	—	8 44	—	10 17	—	—
Քապաթաշ	—	1 02	—	—	—	3 26		—	—	—	—	—	—	—	—
ԿԱՄՈՒՐՋ	1 08	1 10	1 49	2 11	3	3 34	4	5 14	6 14	5 31	8 59	9 48	10 32	10 40	11 40

ԿԱՄՈՒՐՋԷՆ ՄԵԿՆՈՂ ՇՈԳԵՆԱՒՆԵՐ

ԿԱՄՈՒՐՋԷՆ մեկն.	1 30	2 00	2 30	2 45	3 45	5	6 45	8 15	9 30	10	10 15	11	11	11 30	12
Քապաթաշ		2 10	—	—	—	5 10	—	—	—	10 10	—	—	—	—	—
Իւսկիւտար		2 23	—	3 —	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Պէշիկթաշ	1 45	2 28	2 45	—	4	5 19	7 10	8 30	9 45	—	10 30	—	11 15	11 45	12 15
Քուզղունճուք		2 38	—	3 06	—	—	7 20	—	—	10 22	—	11 17	—	11 55	—
Օրթաքէօյ	1 53	2 47	2 53	—	4 08	5 27	7 29	8 38	9 53	—	10 38	—	11 23	12 04	12 23
Պէյլէրպէյի		2 56	—	3 13	—	—	7 38	—	—	10 29	—	11 25	—	12 13	—
Քուրուչեշմէ	2 01	—	3 01	—	4 16	5 35	—	—	10 01	—	10 46	—	11 31	—	12 31
Չէնկէլքէօյ		3 03	—	3 19	—	—	7 44	—	—	10 35	—	11 31	—	12 19	—
Արնաւուտքէօյ	2 08	3 11	3 08	—	4 23	5 42	7 52	8 40	10 08	—	10 53	—	11 38	—	12 38
Պէպէք	2 15	—	3 15	—	4 30	5 49	—	8 47	10 15	—	11	—	11 45	—	—
Վանիքէօյ		—	—	3 26	—	—	—	—	—	10 42	—	11 38	—	12 36	—
Քանտիլլի		3 21	—	4 32	—	—	8 02	—	—	10 48	—	11 44	—	—	—
Ա· Հիսար		3 27	—	4 38	—	—	—	—	—	10 54	—	11 50	—	—	—
Ր· Հիսար	2 23	3 36	3 23	—	4 38	5 57	8 12	8 55	10 25	—	11 08	—	11 53	—	—
Քանլըճա		3 45	—	4 45	—	—	8 20	—	—	11 01	—	11 57	—	—	—
Պօյաճը քէօյ		—	—	—	—	6 05	—	—	—	—	11 16	—	—	—	—
Էմիրկեան	2 32	3 54	3 32	—	4 47	—	8 28	9 04	10 32	—	—	—	12 02	—	—
Սթէնիա		—	—	—	4 52	—	—	—	—	—	11 21	—	—	—	—
Ր· Բաշա մահալլէ		—	—	4 53	—	—	—	—	—	—	—	12 05	—	—	—
Եէնի քէօյ	2 40	4 03	3 40	—	4 59	6 16	8 36	9 12	10 40	—	11 30	—	12 10	—	—
Բաշա պաղչէ		4 13	—	4 02	—	—	—	—	—	11 16	—	12 14	—	—	—
Պէյքօզ		4 20	—	4 11	—	—	—	—	10 52	11 25	—	11 23	—	—	—
Թարապիա	2 50	4 29	3 50	—	5 09	6 26	8 40	9 22	11 01	11 34	11 40	—	12 20	—	—
Քիրէճ պուրնու		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Պէօյիւքտէրէ	3 01	4 40	4 01	—	5 20	6 33	8 45	9 35	11 12	11 45	11 51	—	12 31	—	—
Մէզար պուրնու	3 05	4 44	4 05	—	5 24	6 37	—	—	11 16	—	11 55	—	12 35	—	—
Եէնի մահալլէ	3 09	4 48	4 09	—	5 28	6 41	—	9 36	11 20	—	11 59	—	12 39	—	—
Ր· Քավաք		—	—	—	—	6 51	—	—	11 30	—	—	—	—	—	—
Ա· Քավաք		—	—	—	—	7	—	—	11 39	—	—	—	—	—	—

ՀԱՄԱՌՕՏ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ

1884 ԱՄԻ Ի Կ. ՊՈԼԻՍ

Ազգային թերթերն՝ ոչ մանրամասնութեամբ և ոչ անաչառութեամբ գրեցին կաթողիկոսական ընտրութեան այն ամեն հանգամանքներն, որք խնդրոյն ներքին կողմը կը կազմէին, և որք իսկապէս կրնան լուսաբանել բոլոր վերջին անցքերն և խնդրոյն արդի եզրակացութիւնը։ Մենք յոյժ համառօտիւ պիտի գրենք, բանասիրաց փափաքը լրացնելու համար։

Տ. Ներսէս Ս. Պատրիարք հրամանաւ Վեհափառ Սուլթանին վերադարձած էր ի պատրիարքարան, 1882 Նոյ. 29 ին, երբ 8 օր յետոյ, դեկտ. 6 ին, ի Տէր հանգեաւ Տ. Գէորգ Դ. կաթողիկոս։ Շատ բարեպատեհ էր առիթը, և թերևս կանխաւ հաշուեալ, որ կը ներկայանար Տ. Ներսէս սրբազանի, ինչ իւր սրտին հնօրեայ իղձը, այն է ելանել ի գահ Ս. Լուսաւորչին, զոր մինչև մօտ տարիներս երբեմն ապօրինի կը ճանչէր, զՍիս ընդունելով օրինաւոր։

Իրաց վիճակն ևս մեծապէս կը նպաստէր Տ. Ներսէս սրբազանի. քանզի երբ Վեհափառ Սուլթանին բարձր շնորհաց արժանանալով վերադարձաւ յաթոռ պատրիարքութեան, Հայ ժողովրդեան ստուար մեծամասնութիւնն ևս, յուսալից ողջունեց Ն. Սրբազնութեան դարձը, իւր ցաւոց դարման գտնելու վստահութեամբ։

Այսպիսի ահեղ զօրութեան մէջ, որ մը յանկարծ եկաւ Ազգային Ժողովին, յորում Պալաճեանի խնդիրը տակաւին նոր բացուած և չերմ վիճաբանութեան ենթարկուած էր, և ոչ միայն սպառնալեօք փակեց վիճաբանութիւնը, այլ և սարսափ ազդելով ամենուն՝ յաջողեցաւ Լիազօր անունով յանձնաժողով մը կազմել. որպէս զի այդ Լիազօրով կաթողիկոսական խնդիրը անօրինէ և կարգադրէ։

Այս կերպով ծառայութիւն մը կընէր Ռուսիոյ կառավարութեան, որուն հաճելի լինելն կաթողիկոսանալու գլխաւոր պայմաններէն մին էր. և թէպէտ ուրիշ մօտաւոր պարագաներու մէջ այդ հոգն ունեցած էր, բայց ներկային մէջ առաւել ևս հարկ կար այդ կէտը մշակել։

Պատրիարք մը երբ կամք ու փափաք ունի կաթողիկոսանալու, շատ դիւրաւ իր նպատակին կը հասնի։ 1858 ին երբ Տ. Ներսէս Ե. կաթողիկոս վախճանեցաւ, նոյն ժամանակին պատրիարք Յակոբոս սրբազան կաթողիկոսական ընտրելեաց ցանկին գլուխն էր. բայց սա անկեղծաբար հրաժարեցաւ, և գահակալեց նախորդ պատրիարք Տ. Մատթէոս սրբազան։ Այսպէս 1866 ին Պօլսոյ պատրիարք անկեղծաբար հրաժարեցաւ, և նախորդ պատրիարք Տ. Գէորգ սրբազան գահակալեց։ Սակայն Ներսէս պատրիարք այժմ ինքն կը ցանկար կաթողիկոսանալ, և կզգար թէ ոչ Յակոբոս և ոչ Պօլսոյ պատրիարքաց դիւրութիւններն և առաւելութիւններն ունէր. քանզի գիտէր իւր ներքին վիճակը, գիտէր թէ հասկցող դասուն մէջ ընդհանրապէս իւր վարկը կորուսած էր, և կաթողիկոսական խնդրին առիթ մը կրնար լինել իւր դէմ եղած դժգոհութեան արտայայտմանը։

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան մասին առաւել քան զմեզ հոգ և խնամք ունենալ պարտին Ռուսիոյ Հայք. քանզի անոնց մասնաւոր պատրիարքն է նաև, և ուղղակի խնամատար։ Հետևաբար սոյն ընտրութեան խնդրոյն մէջ մենք պարտիմք հետևիլ մեր Ռուսիացի եղբարց փափաքին և ընտրութեան, և անոնց սիրած և խնդրած անձին տալ մեր քուէները։

Այս նկատմամբ Տ. Ներսէս սրբազան մեր ընտրելին պիտի լինէր. քանզի Ռուսիոյ Հայք՝ ըստ երևութին՝ մեծամասնութեամբ զանի կը խնդրէին. և ըստ որում Տ. Ներսէս սրբազան Պօլսոյ պատրիարքութեամբն զմեզ դժգոհացուցած էր, ուստի լաւ էր նորա կաթողիկոսութիւնը, որպէս զի թէ Ռուսիոյ Հայք գոհ լինէին և թէ Թուրքիոյ Հայք ազատէին անոր անգործութեամբ փայլող պաշտօնավարութենէն։

Ձևք այսպէս խորհեցաւ ի նպաստ Տ. Ներսէս սրբազանի տրուած 62 քուէից մեծամասնութիւնը։ Բայց ընդդիմադիր կուսակցութիւնը չուզեց հետևիլ այդ տկար գաղափարին. այլ որոշեց Ազգին ու Եկեղեցւոյն ճշմարիտ շահուց նախանձախնդիր լինել. և ազատել զէթ մեր Ռուսիացի եղբայրները, որք խաբուած էին անոր համբաւէն և [illegible] ներշնչումներէն, և որք օր մը իրականութեան առջև յուսահատելով՝ իրենց ազգասիրական խանդը պիտի չկորսնցնէին. միւս կողմէ, ներկայացեալ առիթէն օգտուելով քաղելով, հարուածել այն քաղաքականութիւնը, որ քանի տարիներէ հետէ, յայժ նպատակաւոր պարագաներէն խրախուսեալ, վտանգեց Թուրքիոյ Հայոց կենսական շահերը. և այսօր բարձրանալ կ՚ուզէ այն սանդուխով, որ Թուրքիոյ Հայոց [illegible] շինուած է։

Ընդդիմադիր կուսակցութիւնը, այսպիսի քաղաքական գոյն առնող ընտրական պայքարի մը մէջ, կամեցաւ աշխարհի յայտնել, թէ ինչ էր Տ. Ներսէս սրբազանի իրական վարկը Թուրքիոյ Հայոց մէջ, և թէ՝ եթէ նորին սրբազնութիւնը յաջողի իսկ կաթողիկոսանալ, ինչ կրնայ լինել նորա ապագայ ազդեցութիւնը Թուրքիոյ Հայոց վրայ, որ օտար քաղաքականութեան նպատակակէտը կրնայ համարուիլ։

⁂

Տ. Ներսէս սրբազան, իւր պատրիարքական ազդեցութեամբը և իւր բազմաթիւ արբանեկաց գործակցութեամբ վստահելով, ձեռք զարկաւ իւր նպատակին հասնիլ։ Ուստի իւր լիազօր Յանձնաժողովոյն ձեռօք պատրաստեց Կաթողիկոսական ընտրութեան Նոր եղանակ մը, որով մեծապէս կը դիւրանար իւր ընտրութիւնը. քանզի կ՚ազատէր եկեղեցական Համագումար և ազգային Երեսփոխանական ժողովոց, որոց մէջ յաջողելու յոյս չունէր, քանզի ուղղակի ենթարկուելէն։ Սակայն կարելի չէր գործադրել զայն առանց Ազգային Երեսփ. ժողովոյ հաւանութեան. ուստի խոնարհեցաւ իւր բարձրութենէն, և մերկացնելով իւր յանձնաժողովը լիազօրութենէ, ներկայացուց անոր առաջարկած Նոր եղանակը ժողովին։

Այս այն առաջարկն էր, զոր Տ. Ներսէս սրբազան, հակառակ Ազգային Սահմանադրութեան եւ հակառակ իւր պատրիարքական Ուխտին, չվարանեցաւ իւր ստորագրութեամբը մատուցանել Երեսփոխանական ժողովին, ուրանալով հանդերձ նորա երեսփոխանական հանգամանքը. որով կրկին ծառայութիւն կը մատուցանէր Ռուսիոյ կառավարութեան.

1. Կաթողիկոսական ընտրութեան եղանակը Պալաճեանց շատ կը մօտենէր.

2. Թուրքիոյ Հայոց երեսփոխանական դրութիւնը կը մերժէր, զոր շատո՛նց հոգածութեան առարկայ ըրած էր Ռուսական կառավարութիւնը։

Այս երկրորդ ծառայութեամբը Տ. Ներսէս պատրիարք իւր մի եական նպատակին ևս հասնել կը ջանար, որուն փոյթ կը տանէր իւր տասնամեայ պատրիարքութեան մէջ ակներևն ի վեր, որպէս զի այժմ տայ [illegible] սիրելի ազնուապետութեան։ Սակայն փոխանակ ուղղակի միջոցներու կը դիմէր. ուստի կաշխատէր ժողովրդական ճնշման ներքև պահել զերեսփոխանութիւնը, իւր արբանեկաց միջոցաւ խաբելով ժողովուրդը թէ ինք մեծագործութիւններ պիտի ընէ ուստի պէտք է ճնշեն Երեսփոխանութիւնը, որ իրեն արգելք չը լինի։ Թէև ինք ալ Երեսփոխանական [illegible] և բարոյապէս պարտեալ, շարունա՛կ խոյս կուտար պաշտօնէն, պահելով և եթ Պատրիարքական անունը. որով դիւրութիւն և մխիթարութիւն կունենար Պատրիարքական թոշակն և այլ յարակից արդիւնքներն ստանալու, իւր սիրական մեծատանց տուները՝ պատրիարքական չքով յաճախելու և ընդունելու, և անոնք իրմէ և ինք անոնցմէ փոխադարձաբար օգտուելու, Երեսփոխանութեան ազգօգուտ որոշումները չգործադրելու, մանաւանդ դրամական մասին ամեն տեսակ արգելք հանելու ազգային օրինաւոր իշխանութեան դէմ . . . Ահա իւր վերջին վեցամեայ պատրիարքութեան մեծագործութիւնները։

Սակայն Երեսփոխանական ժողովն, ինչպէս իւր իրաւանց և պարտուց վերաբերեալ ուրիշ կենսական առիթներու մէջ, նոյնպէս և այս անգամ խորատես գտաւ, և ստուար մեծամասնութեամբ մերժեց այդ նոր եղանակը։ Իսկ Տ. Ներսէս սրբազան զիջում ըրաւ, երբ նկատեց թէ Երեսփոխանական ժողովն իւր մի գլխաւոր նպատակին դէմ մօտաւոր ծառայութիւն մը կընէր, այն է՝ կորոշէր որ գաւառական առաջնորդք, վանահայրք և անպաշտօն եպիսկոպոսունք ևս մասնակցին Պօլսոյ եկեղեցական ժողովոյ պատրաստելիք [illegible] ցանկին։

Անմիջապէս այդ առնելով, ձեռն ի գործ արկին Տ. Ներսէս սրբազանի նուիրեալ արբանեակք, կամ անոր Պատրիարքութենէն և ապագայ Կաթողիկոսութենէն շահու ակնկալութիւն ունեցող խմբակին անդամք, որոց անուններն ըստ որում արդէն ծանօթ են, աստ յիշել զանց կընենք, գրեցին և պատուիրեցին ամեն կողմ, որ Ս. Պատրիարք Հօր անուան քուէ տան, և միայն անոր անուան. որպէս զի՝ ուրիշ եպիսկոպոսի անուն առաւելագոյն քուէ չստանայ և յաջողի Տ. Ներսէս սրբազանի առաջին ընտրելութիւնը։

Ո՞ր Եպիսկոպոս առաջնորդ կամ վանահայր կրնար մայրաքաղաքէս եղած կէս-պաշտօնական ազդարարութեանց չհետևիլ. քանզի եթէ Կաթողիկոս չլինէր նա, Պատրիարք կրնար մնալ. և խուսափում չկար անոր վրէժխնդրութենէն, որոյ ճաշակն առնողներ կը գտնուէին։ Միւս կողմէն Տ. Ներսէս սրբազանի Կաթողիկոսութիւն փափաքելի էր գաւառական պաշտօնէից բազմաց, յուսալով թէ Պատրիարքական նոր ընտրութիւն մը թերևս բուժէ այն վիճակը, յոր ինկած էին Տ. Ներսէս սրբազանի ձախող քաղաքականութեամբը։

Իսկ վարդապետ առաջնորդք կամ վանահայրք ոչ միայն բնականաբար պիտի հետևէին ընդհանուր հոսանքին, այլ և իրենց եպիսկոպոսութեան յոյսն ալ կար։

Երեսփոխանական ժողովն առաջնորդական Տեղապահներէ քուէ առնելու որոշում չուներ. բայց Տ. Ներսէս սրբազանի արբանեակք չուզեցին այդ կորուստն ընել, ուստի Տեղապահ վարդապետներէն՝ մինչև փոխանորդներէն քուէ ուզեցին և ստացան։

Պօլսոյ Եկեղ. Համագումար ժողովոյ մէջ բաւական թիւ մը կը կազմէին քահանայ անդամք։ Հարկ զգացուեցաւ այդ քահանայ անդամոց մէջ փոփոխութիւն մտցնել, որպէս զի ապահովուի Տ. Ներսէսի ընտրութիւնը։ Թէև Ն. Սրբազնութիւն ժամանակէ մ՚ի վեր իւր Պատրիարքական պաշտօնէն խոյս տուած էր, բայց Կաթողիկոսական ընտրութեան խնդրոյն ամեն մանրամասնութեանց վրայ, մանաւանդ վերջին ժամանակները, հոգ տանելէ չէր դադրեր. ուստի պէտք զգաց իւր Պատրիարքական իշխանութիւնը Աթոռակալ քահանայից մասին ի գործ դնել. և այն քահանայները, որք մինչև ցայդ Եկեղ. Համագումար ժողովոյ մէջ աթոռակալութեան անունով ներկայ գտնուած էին, և Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան և Առանձնաշնորհմանց նման ամենակարևոր խնդրոյ մէջ ձայն և քուէ ունեցած էին, յանկարծ զրկուեցան մեծ մասամբ և այլք նշանակուեցան անոնց տեղ, որք բնականաբար ինչպէս երախտագիտութեան, և անոնք՝ որ ազատուեցան նոր փոփոխութենէն՝ ի նշան շնորհակալութեան իրենց քուէն չզլացան Տ. Ներսէս սրբազանի անուան, կարևորութիւն չտալով անոր ըրած հրաժարականին, ինչպէս կը ներշնչէին նորա հոգևոր արբանեակք, այդ բանն իբրև անոր [illegible] նկատել տալով։

Դասապետ անունով նոր կարգ մը քահանայներ ևս որոշուեցան, և գիւղօրէից եկեղեցեաց մէջ պաշտօն վարող պանդուխտ քահանայներ իսկ անդամ որոշուեցան Եկեղ. Համագումար ժողովին, որպէս զի Տ. Ներսէս սրբազանի անուան քուէ տալու եկեղեցականաց թիւն ստուարանայ։

Ուրիշ ծիծաղաշարժ կարգադրութիւն մը ալ։ Աշխարհ գիտէ թէ, Տ. Ղևոնդ եպիսկոպոս Շիշմանեան Պիլէճիկի առաջնորդ էր, բայց 2—3 տարիներէ ի վեր թողուցած է այդ վիճակը և Եօզղատ գնացած, որ Կիլիկիոյ թեմ է և ուր առաջնորդական Տեղապահի պաշտօն կը վարէ հրամանաւ Պատրիարքարանի։ Պիլէճիկցիք անընդհատ իրենց առաջնորդը խնդրեցին, բայց Ղևոնդ եպիսկոպոս չուզեց վերադառնալ անդ, և Պատրիարքարանը չհրաւիրեց զինքն ի Պիլէճիկ։ Այդ ընտրելեաց համար Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին գրուեցաւ որ թէ ինք և թէ իւր հրաւիրմամբ Կիլիկիոյ վիճակին եպիսկոպոսները մասնակցին քուէարկութեան։ Այդ մասնակցութիւնը մերժուեցաւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսէն, բայց Ղևոնդ եպիսկոպոս ծանուցեալ Ներսիսեան էր, պէտք կար անոր քուէին. ուստի գրեցին և խնդրեցին անոր քուէն, իբրև Պիլէճիկի առաջնորդէ։

Ահա այսքա՛ն էնթրիկներ, պաշտօնական ազդեցութիւններ և անկանոնութիւններ ի գործ դնելով, հազիւ յաջողեցան 96 քուէարկուաց 63ը ստանալ Տ. Ներսէս սրբազանի համար։

Սակայն որո՞նց քուէներն էին այն 33ը, որք զլացուեցան Տ. Ներսէս Պատրիարքի.— Ազգին ու Եկեղեցւոյն արդի տխուր վիճակին և Ներսէս սրբազանի ապիկարութեան վրայ խորին համոզում ունեցող եպիսկոպոսաց, վարդապետաց և քահանայից, որք [illegible] հաստատ մնացին իրենց որոշման մէջ. և անշահասիրութեան, անփառասիրութեան և արիութեան գեղեցիկ օրինակ տուին վասն սիրոյն Եկեղեցւոյ և Ազգին։

⁂

Կարգն եկած էր Երեսփոխանական ժողովոյ քուէարկութեան։ Բայց Տ. Ներսէս սրբազանի վարձկան խմբակը տարիէ մ՚ի վեր սկսած էր այս մասին ևս աշխատիլ։ Նոր ընտրութեանց մասնաւոր հոգ կը տարուէր, պաշտօնական անձանց կամ անոնց բարեկամաց միջոցաւ, թաղերէն և գաւառներէն ընտրելի երեսփոխանք այնպիսի անձինք կը լինէին, որ Տ. Ներսէս սրբազանի կամ անձնապէս բարեկամ էին, կամ անոր վսեմապատիւ խնկարկուներուն ազդեցութեան ենթարկեալ, և կամ անոր գործոց անտեղեակ նոր մարդիկ, որպէս զի դիւրաւ ի նպաստ նորա հրապուրուին։ Նոյն իսկ Տ. Ներսէս Պատրիարք անձամբ հոգ տարաւ այդ ընտրութեանց. վկայ է Խասգիւղի ընտրութիւնն, որոյ կատարման օրն անձամբ գնաց անդ քարոզ խօսելու պատրուակաւ, և յաջողեցուց իւր ընտրելիները. յորս կը գտնուի Մարգար էֆ. Գուլաքսըզեան, որ հայերէն խօսիլ անգամ չգիտէր, և որ, տարի մ՚առաջ, Տ. Ներսէս սրբազանի գործերը քննադատող երեսփոխանի մը վրայ հրազէն գործածած էր յատենի Երեսփոխանական ժողովոյ, և որ վերջին մարտ 30ի ժողովին օրը, գաւազանի հարուածներ իջուց երկու ընդդիմադիր երեսփոխանց՝ Պատրիարքարանի սրահին մէջ, և հետևեալ օրը Տ. Ներսէս սրբազանի սիրական մեծատանց շնորհաւորութիւններն ընդունեց իւր խանութին մէջ։

Ընտրելոց մէջ կային այնպիսիք, որք ի սկզբան հրաժարեցան. բայց յետոյ իմանալով իրենց ընտրութեան գաղտնի խորհուրդը, (կարծես թէ ճիզուիթութիւնն իւր ամեն ճիւղերով մտած էր ազգին մէջ), ընդունեցին երեսփոխանութիւնը։ Կային որք վերջնապէս հրաժարեալ լինելով, յետոյ երբ ուրիշ թաղէ ընտրուեցան, ընդունեցին։ Այս կարգի երեսփոխանաց հրաժեշտը քիչ ատենէն կը լսենք. քանզի Տ. Ներսէս սրբազան քուէ տալու համար միայն ընդունած էին երեսփոխանութիւնը։ Թերևս նոր պատրիարքի ընտրութեան ևս սպասեն և ապա հրաժարին. քանզի այն մասին ևս հոգ ունին, ընտրել այնպիսի մին, որ մեծատանց կամակատար պաշտօնեան լինի, և անոնց տուները երթևեկելով, թէ զանոնք փառաւորէ հասարակաց աչաց առջև, և թէ ազգային գործոց համարը տայ անոնց, և պէտք եղած հրահանգները ընդունի անոնցմէ։

Եւ մինչդեռ Տ. Ներսէս սրբազան լռելեայն կը հոգար իւր ընտրութեան նախապատրաստութիւնները և զայն ապահովել կը ջանար, յանկարծ Խփլէքճեան Համբարձում, որ մահուան անկողնոյն մէջ չէր դադարեր ազգին վրայ խորհելէ, յօդուած մը հրատարակեց Հայրենիքի մէջ, որով զՄելքիսեդ սրբազան առաւել արժանաւոր կը դատէր կաթողիկոսութեան քան զՆերսէս սրբազան, պատճառաբանելով իւր դատումը։

Յայնժամ բորբոքեցան արբանեակք Ներսիսի, և անմիջապէս երեսփոխանական քօմիթէ մը կազմեցին անոր կաթողիկոսութիւնը յաջողեցնելու համար։ Փութաց և Տ. Ներսէս սրբազան արձակել այս պարագային մէջ, իւր հռչակաւոր հրաժարականաց մին, որուն անկեղծութեան այլ ևս դպրոցի մանուկն անգամ չէր հաւատար . . . ա՛յնքան սովոր գործածուած էր պատրիարքութեանը մէջ, անպայման, բացարձակ և վերջնական կերպերով և ապա յետս կոչուած . . . . ։ Արդէն Խասգիւղի տան մէջ առանձնացեալ հանգիստ կը վայելէր. բայց իբրև բանտարկեալ կը ջանար զինքը ցուցնել, որ հասարակաց արգահատանքն հրաւիրէ իւր վրայ։ Վեհ. Սուլթանէն շնորհեալ տունը և ընծայեալ 1,000 ոսկին և [illegible] յետս դարձնելու մտադրութիւնները կը հրատարակէր. և վերջապէս

Դեկտ. 27ին առիթ կը գտնէր Վարչութեան հրաւէրին պատասխանել, և ինքզինքը խոցուած և պաշտօնէ քաշուած ցուցնել. բայց վեց օր յետոյ առանձնաշնորհմանց Թագրիրը կստորագրէր, յորում այդ նամակին իմաստը շօշափող բառ մ'անգամ չկար։ Ազգային շրջանակին մէջ լոկ «Ներսէս» կամ «Ներսէս եպիսկոպոս» կստորագրէր պաշտօնական թղթերը, իսկ կառավարութեան առջև իբրև Պատրիարք՝ Թագրիրներ կստորագրէր. որո՞ւ դէմ էր դանդատը, ազգի՞ն թէ կառավարութեան. —Առաջինը կառավարութեան դէմ էր, իսկ երկրորդը ազգին դէմ. ո՜րչափ երկդիմութիւն։

Մէկս կոչեն նոր մարդիկ, որոց ծնունդն ու վիճակը թէև ժողովրդական, բայց փոխանակ ամբողջելու Սահմանադրական դրութիւնն որով կոչուած են ի պաշտօն, կը սիրեն խնկարկել [illegible], և պաշտօնական անձանց թևերով թռիչ և փառք ստանալ իրենց նոր ասպարեզին մէջ, շլացեալ զիրենք իբրև լոկ գործիք վարողներու չայլած գիւթիչ ներքոյներէն, կը յարին առաւել ընդդաշնակել այն քոմիթէն, որ Տ. Ներսէս սրբազանի Կաթողիկոսութիւնն յաջողեցնելու համար կազմուած էր, և նորածին թերթի մը, Արևելքի անփորձ խմբագիրներն ձեռք առնելով և անոր խմբագրատունը կեդրոն ընելով, [illegible] մարդոցութեան, այսինքն կուսակցութիւն կազմելու և երեսփոխաններ հանելով թիւ ստուարացնելու։

Աւելորդ է նկարագրել այն բուռն ճիգերն, զորս ի գործ դրին տունէ տուն և խանութէ խանութ շրջելով, ցերեկային և գիշերային ժողովներ կազմելով, և երեսփոխաններ հանելու կամ հաճեցնելու համար՝ անոնց հետ առևտրական, ազգականական կամ բարեկամական յարաբերութիւն ունեցող ազդային միջնորդութիւնն կամ ազդեցութիւնն ի կիր արկանելով, եայն եայն, որոնց բնաւ պէտք չպիտի ունենային, եթէ Տ. Ներսէս սրբազան բոլոր ազգին համակրութիւնն իրօք վայելէր։

Գրեթէ բոլոր ազգային թերթերն, մինչև օտարազգի թերթեր, հմայութեամբ մը կամ ներշնչմամբ և կամ սպառնալեաց ներքև, ի նպաստ Տ. Ներսէս սրբազանի կաթողիկոսութեան կը գրէին. ոմանք կը ծածկէին ճշմարտութիւնը և այլք մինչև անգամ կը խեղաթիւրէին զայն. բայց ոչ ոք գրեց և թուեց Ն. Սրբազնութեան [illegible], կամ Պատրիարքութեանը մէջ գործած [illegible] ու [illegible] բաղդատելով առաւելեալ բարիքն ապացուցանել ջանաց. այլ մեքենաբար՝ իբրև համօրէն ազգին միակ ընտրելին ցուցնելով, կառաջարկէին որ Տ. Ներսէս սրբազան ընտրուի կաթողիկոս։ Բայց եթէ համօրէն ազգին ընտրելին էր, ի՞նչ հարկ կար այդչափ բազմաջան հրատարակութեանց։

Սակայն Տ. Ներսէս սրբազանի կուսակիցք փորձով կը տեսնէին թէ, ո՛րչափ մեծ ընդդիմութեան կը հանդիպէին երեսփոխանաց մեծամասնութեան կողմանէ, որ դայթակղած էր Ն. Սրբազնութեան պատրիարքական պաշտօնավարութեան եղանակին և ձևին վրայ։ Ասոնց ատեն հանդիման սա վերջին փաստն սկսան գործածել, «ո՛վ աւելի աղէկ, տա՛նք քուէն, թո՛ղ երթայ Էջմիածին, ու մենք ազատինք։»

Ահա այսպիսի միջոցներով, և մանաւանդ տարիներով ժողովի չեկող երեսփոխանաց անտարբերութենէն, և նորէն երեսփոխանաց ոմանց անփորձութենէն և ոմանց՝ այլոց ազդեցութեան ներքև գտնուելէն օգուտ քաղեցին և հազիւ կրցան 40 երեսփոխան ճարել ի նպաստ Տ. Ներսէս սրբազանի։ Ուրիշ 20 երեսփոխաններ ալ կային, զորս համոզել ջանացած էին, բայց կատարեալ վստահութիւն չէին տար իրենց կուսակցութեանը։

Ուստի հարկ եղաւ միջոց մը խորհիլ, որպէս զի առաւել ապահովի իրենց նպատակին յաջողութիւնը։ Եւ ըստ որում պաշտօնական ամեն դիւրութիւններ ունէին, յաջողեցան կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ մեծամասնութիւնը շահիլ և անոր առաջարկել տալ այնպիսի ընտրական նոր եղանակ մը, որով Տ. Ներսէս սրբազան գէթ իբրև փոքրամասնութեան ընտրելին կարենայ մանել ցանկին մէջ, և Էջմիածնի համագգական ընտրողաց փոքրամասնութեամբը կազմէ մեծամասնութիւն և լինի կաթողիկոս։

Տ. Յուրէն Նորայեց սրբազան, որոյ [illegible] սրտին համաձայն չէր ներկայ [illegible] էր, Ժողովին մէջ բերնէն փախցուց թէ, Ռուսիոյ կառավարութեան մարտ 25 ի ազդարարութիւն [illegible] այլ շատ կանուխէն խորհուած էր բերել զայն։

Տ. Խրիմեան սրբազանի նպաստաւոր ժողովրդական շարժումը տեսնուելէն յետոյ, այդ նախապատրաստեալ նոր եղանակն առաջարկելու հարկը տեսան. բայց ըստ որում օր մնացած չէր, Ժողովոյ մարտ 30ի պաշտեալ նիստը յետաձգելու հնարքը մտածեցին. ու յաջողելէն յետոյ՝ ամենէն առաւել [illegible], բայց ապրիլ 2ի նստին՝ նախ քան դաւանելն [illegible]։ Ապրիլ 2ի դռնբաց հանդիսաւոր նիստին վրայ [illegible] մ'ալ սահմանեցին, և անդ բերին Կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ մեծամասնութեան առաջարկած ընտրական նոր եղանակը, որ ոչ Ժողովին օրակարգին մէջ կար և ոչ ատոր ծրագիրը կանխաւ երեսփոխանաց հաղորդեալ էր։ Սակայն ո՞վ աս օրինական կէտերուն հոգ պիտի տանէր. ամեն բան ներելի էր, բաւական էր որ նպատակն զմիջոցն արդարացնէր։

Ժողովին մէջ ևս ոչ իսկ օրինաւոր վիճաբանութիւն եղաւ։ Զհասկցուեցաւ թէ ի՛նչ էին այն փաստերը, որոնց համար հարկ կար 1866ի ընտրական եղանակն, որոյ նկատմամբ նոյն իսկ Կաթողիկոսական Յանձնաժողովն, մինչև վերջին օրերս, այնքան խմատութեամբ փաստաբանած էր, փոխանակելու այսչափ [illegible]։ Տեղեկաբեր Սրբազանը կ'ըսէր թէ այդ նոր եղանակաւ Ռուսիոյ Հայոց փոքրամասնութեան քուէն յարգած պիտի ըլլանք։ Բայց այդ եղանակաւ իսկ Ռուսիոյ Հայոց փոքրամասնութիւնը գոհացնել կարելի չէ. քանի որ հաւանականութիւն կայ որ Թուրքիոյ Հայոց Երեսփոխանութիւնը կրնայ միաբանիլ մի ընտրելւոյ 100 կամ 90 քուէ տալ, և միւսներուն այնչափ քուէ, որոնց վրայ, Ռուսիոյ Հայոց բովանդակ քուէն բարդելով իսկ կարելի չէ մեծամասնութիւն կազմել. Սակայն տեղեկաբեր սրբազանը չէր ըսեր թէ Ռուսիոյ Հայք ե՞րբ բողոքած են կամ թէ այդ նոր եղանակաւ գոհ լինելնին ապահովեա՞լ է կանխաւ, կամ Ռուսիա գոհ եղած և ընդունա՞ծ է, մինչ խնդիրն առոր ազդարարութեանը վրայ էր։ Մեր գիտցածն ընդհակառակը կը հաստատէ։ Ս. Էջմիածնայ Սինոդն և միաբանութիւնը Երեսփոխանական Ժողովոյ կողմէն Փետր. 11 թուականաւ ղրկուած պաշտօնագրին վրայ ոչ միայն որևէ դիտողութիւն չեն ըրած, այլ և իրաւունք տուած են մեզ. միաբանից ոմանց մասնաւոր հեռագիրն ալ գոհութիւն յայտնած է այդ պատասխանագրէն. և Արարատ պաշտօնական ամսագրի միջոցաւ 130 ձայնի իրաւունքնիս անգամ ճանչցուած է։ Իսկ Ռուսիոյ Հայոց որ և է մասէն պաշտօնական բողոք կամ դիտողութիւն չկայ 66 ի դրութեան դէմ. ընդհակառակն, ի սկզբան հրատարակութեամբ բողոքողք իսկ համոզուեցան յետոյ թէ, ամենէն լաւ եղանակն էր 66 ի դրութիւնը. և գաղտնաբար եկած նամակք կաղաչէին զմեզ, որ Թուրքիոյ Հայք տէր կանգնին կաթողիկոսական ընտրութեան. քանզի, կ'ըսէին, իրենք ազատ չեն և ճնշման տակ պիտի պարտաւորին քուէարկել։ Գալով Ռուսիոյ կառավարութեան, ոչ մի եղանակ, որ կէտ առ կէտ համաձայն չէ Պօլոժէնիոյ, չկրնար ընդունելի համարիլ, քանի որ նախապէս ընդունած և ճանչցած չէ ի պաշտօնէ։ Ուրեմն ինչու զոհէինք 66 ի ընտրական եղանակն, զոր գէթ գործնական կերպով ճանչցած և ընդունած էր Ռուսիոյ կառավարութիւնն, վաւերացնելով Տ. Գէորգ սրբազանի կաթողիկոսական ընտրութիւնը։ Տեղեկաբեր Տ. Խորէն սրբազան շատ բացադանչեց (գուցէ գլուխն քիչ մ'առաւել շփոթած լինելուն) թէ ինք ստոյգ տեղեկութիւն ունէր 1866 ի դրութիւնն օտարին ներշնչմամբ հաստատուած լինելուն։ Սակայն չբացատրեց թէ ո՞րն էր այդ օտարը։ Եթէ Բ. Դուռն էր, շատ զարմանք որ այժմ այդ մասին չէզոք է նա. և հայ պաշտօնեայներէն ոմանք, կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ մէջ, այդ դրութիւնը տապալելու կրկին փորձեր կ'ընեն. և եթէ առաջնով չյաջողեցան, երկրորդով յաջողեցան։ Իսկ եթէ Ռուսիոյ կառավարութիւնն էր, ինչպէս որ կ'ուզէր Սրբազանն հասկցնել, ուրեմն 1866ի ընտրական դրութիւնն առաւել Ռուսիոյ օգտակար էր քան Հայոց ազգին . . . այս ծիծաղելի հետևութեանը պէտք է յանգինք։ Այսպէս առանց օրինաւոր վիճաբանութեան՝ և հակառակ խորհրդարանական կարգաց և կանոնաց [illegible]

[illegible]ները. բայց երեսփոխանաց մեծամասնութիւնն արգիլեց. և մանաւանդ ժողովուրդն առաւել քան զերեսփոխանս աղաղակաւ և սուլելով արգիլեց անոնց խօսքը։

Այսու ամենայնիւ ընդդիմադիր կուսակցութիւնն իւր նպատակին հասած էր. քանզի 100 ին 40 ընդդիմութիւն մը, և խորին ու անկեղծ համոզմամբ ընդդիմութիւն մը իւր մեծ կարևորութիւնն ու կշիռն ունի. և Ներսիսեանք իսկ ոչ ևս կարող են ըսել թէ, Տ. Ներսէս սրբազան բոլոր ազգին ընտրելին էր. թէ՝ բոլոր ազգին համակրութիւնն ու սէրը կը վայելէր, և թէ վերջապէս չեն կրնար ուրանալ սա ճշմարտութիւնը թէ՝ [illegible] չկրցան յաջողիլ, մանաւանդ թէ [illegible] միջոցներով և մինչև ծեծ սպառնալով երեսփոխանաց (ըստ խոստովանութեան իրենց կուսակցաց և Օրմանեան Մ. վարդապետի), հազիւ կրցան 100 ին 60 շահիլ, որոյ մեծ մասն ևս Տ. Ներսէս սրբազանի Պոլսէն հեռացումը բաղձացողներուն է։

Ի դէպ է աստ Տ. Ներսէս սրբազանի հզօր պաշտպանութիւն ընող Արևելք օրաթերթի մարտ 20 ի թերթէն սա տողերը յառաջ բերել. «Ժողովոյ մը մէջ մեծամասնութիւն մը պարտաւոր է միշտ ազատամիտ գտնուիլ, և փոքրամասնութեան կարելի ընել, «ընդարձակ սահմանի մը մէջ իրենց կարծիքներն յայտնելու հնարաւորութիւն։ Մեծամասնութիւնը երբ փոքրամասնութեան կզլանայ այդ ազատութիւնը, իր այս ընթացքը «կասկածներու առիթ կընծայէ. ազգը կրնայ «ենթադրել թէ՝ փոքրամասնութիւնն սքանչելի փաստեր ունի ընդդէմ մեծամասնութեան, որոց սա կարող չլինելով փաստիւք «պատասխանել, և երկնչելով որ այդ առարկութիւններն կը տարածուին ազգին մէջ, «քուէի մեծամասնութեամբ լռութեան կը «դատապարտէ այդ ձայները»։

Ի դէպ կը համարինք նաև Արևելքի մարտ 31 ի թերթին սա տողերն ևս աստ նշանակել. «Ունկնդիրք, եթէ բիւրաւոր իսկ լինին, դարձեալ նշանակութիւն չունին. զի չեն ներկայացներ Թուրքիոյ Հայերը, որոց օրինաւոր ներկայացուցիչն Ազգ. Ժողովն է. հետևաբար որ և է ցոյց ընդդէմ Ազգ. Ժողովոյ՝ կը նշանակէ անհատից կողմէն ցոյց մը ընդդէմ Ազգին։ Եւ միթէ կրնա՞նք կարծել որ՝ ընտրութիւն մը երբ կատարուի բռնաբարութեան ներքև, կրնայ արժէք մ'ունենալ։ Բնաւ երբէք։ Ընտրեալի մը համար չկայ աւելի մեծ նախատինք քան այսպիսի ընտրութիւն մը։ Իր արժանիքը ճանչցող, իր ազգը ճշմարտապէս սիրող անձ մը, իսպառ պարտաւոր է մերժել այսպիսի միջոցներով կատարուած ընտրութիւն մը»։

Ահա այսպէս Տ. Ներսէս անփառասէր սրբազանն, իւր պատրիարքական հզօր ազդեցութեամբը, և իւր հետ ունենալով պետական ազդեցութիւն և պետական անձանց գործակցութիւն և հասարակաց թերթերու միաբան աջակցութիւն և էնթրիկներու և ճնշումներու առատ քանակութիւն մը, հազիւ ունեցաւ Եկեղեցական Համագումար Ժողովոյ մէջ չնչին մեծամասնութիւն, և Երեսփոխանական Ժողովոյ մէջ [illegible] մեծամասնութիւն. իսկ հասարակաց կարծիքն իւր ընտրութեան վրայ՝ էր [illegible], ի՛նչ պատուաբեր ընտրութիւն, որ մեծապէս կրնայ մխիթարել զինքը . . . ։

* * *

Այժմ երբ ամեն բան լրացաւ, ամեն խաղերէ յետոյ, նոր ի նորոյ կը լսուի թէ, Ռուսիոյ կառավարութիւնն կը կրկնէ իւր մարտ 25ի ազդարարութիւնը, թէ ամեն ընտրութիւն որ Պօլոժէնիոյ հակառակ է, չպիտի ընդունի։ Սակայն Տ. Ներսէս սրբազան իւր հիւանդութիւնը մերկացաւ, և մինչ ամիսներով եկեղեցի ոտք կոխած չէր, այժմ եկեղեցիէ եկեղեցի կը դիմէ Ս. Պատարագ մատուցանելու, (և պէտք է ուշադրութիւն ընել թէ, Տ. Ներսէս անփառասէր սրբազան նախամեծար կը համարի հարուստ ժողովուրդ ունեցող եկեղեցեաց մէջ [illegible] պատարագել, փոխանակ աղքատ ժողովուրդ ունեցող եկեղեցեաց [illegible] տարեդարձ առնախմբութեան ներկայ գտնուելու ի մխիթարութիւն աղքատ ժողովրդեան), որպէս զի Ռուսիոյ Հայք տեսնեն և իմանան թէ ինք [illegible] Տ. Մակար սրբազան կաթողիկոսութեան փափաքող է, և թէ [illegible] Տ. Ներսէս սրբազանի ընտրութեանը։ Մենք չենք կրնար [illegible] Ռուսիոյ կառավարութիւնն Տ. Ներսէս սրբազանը, [illegible] կամ Ն. սրբազանութեան [illegible] ներգործելու նախանձական հարկ մը զգացած ըլլայ։ Իսկ եթէ իրօք Տ. Ներսէսի ընտրութիւնը հանդիպի ընդդիմութեան, այն ատեն հարկ կըլլայ այս յանկարծական փոփոխութեան պատճառն հետազօտել . . . բայց ինչ դըժնդակ հեղնութիւն . . . ։ Այլ ըստ մեզ, այս և այլ այսպիսի տարաձայնութիւնք անհիմն են կամ կեղծիք։ Տ. Ներսէս [illegible] սրբազան Ռուսիոյ կառավարութեան համար հաճելի է, և Էջմիածնի ընտրողաց մեծամասնութիւնն արդէն ապահովեալ է այնքան, որ այժմէն գրեթէ պատրաստուած է մեկնիլ ի Պօլսոյ, քանի մի շաբաթ բնակելով Վեհ. Սուլթանէն շնորհեալ տան մէջ՝ իբրև մարդավարութեան հարկ։ Ռուսիոյ կառավարութիւնն Պօլսոյ նոր ընտրական եղանակը մերժելով հանդերձ, Էջմիածնի մէջ կատարուած ընտրութեան վրայ հիմնելով պիտի ընդունի զՏ. Ներսէս սրբազան, որ պիտի երթայ առօք փառօք բազմիլ ի գահ Ս. Լուսաւորչի։

Սակայն չմոռնամք թէ Տ. Ներսէս սրբազանի Կաթողիկոսական ընտրելութիւնը յաջողելու համար ճնշման ներքև ընդունուած նոր ընտրական եղանակով քանի մը խիստ կարևոր և մեծ զոհեր ըրինք.

1. Զոհեցինք Թուրքիոյ Հայոց՝ Կաթողիկոսական ընտրութեան ուղղակի մասնակցութեան իրաւունքը. քանզի այժմ միայն ընտրելիներ ընտրելով, անուղղակի քուէարկութեան մասնակցած եղանք. իսկ ի Ս. Էջմիածին լինելիք երկրորդ քուէարկութենէն ինքզինքնիս զրկելով՝ ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ընտրութեան ուղղակի մասնակցութենէն կամովին հրաժարած եղանք, շնորհիւ Կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ մեծամասնութեան ուշիմութեան և Տ. Ներսէս սրբազանի կուսակից ժողովրդեան ճնշման։

2. Զոհեցինք համօրէն Հայ ազգին՝ իւր Կաթողիկոսն ընտրելու իրաւունքը, որ գէթ 1866ի դրութեամբ, Թուրքիոյ Հայոց մասնակցութեամբն ըստ կարելւոյն պահուած էր. մինչ այժմ Թուրքիոյ Հայք կընտրեն 3 ընտրելիներ, նոյնը պիտի ընեն Ռուսիոյ Հայք, ի Ս. Էջմիածին, ըստ Պօլոժէնիոյ կատարուելիք երկրորդ քուէարկութեան պահուն, պիտի ընտրեն 2 ընտրելիներ, յորոց մին Ռուսիոյ Վեհ. Կայսրը պիտի նշանակէ Կաթողիկոս ամենայն Հայոց։

3. Զոհեցինք Ռուսիոյ Հայոց մի զօրաւոր ապաւէնը, որ Թուրքիոյ Հայք էին. քանզի մենք էինք որ ըստ կարելւոյն Պօլոժէնիոյ տրամադրութեանց կընդդիմանայինք և ազգին իրաւունքներն կը պահպանէինք. մինչ մեր այժմեան ընթացքով, Ռուսիոյ Հայք բոլորովին Ռուսիոյ կառավարութեան ազդեցութեան ներքև մնացին և պիտի պարտաւորին երկիւղածութեամբ հետևիլ անոր, և անկէ նշանակեալ ընտրելւոյն քուէ տալ։

(Բայց այս ո՛րչափ միջամտութիւն է, զոր ի գործ կը դնէ Ռուսիոյ կառավարութիւնը մեր Ռուսիայի եղբարց ներքին գործոց, մինչև իսկ Թուրքիոյ Հայոցս ներքին գործոց ալ . . . ի՛նչ անհուն տարբերութիւն Ռուսական և Օսմանեան կառավարութեանց մէջ։ Օսմանեան կառավարութիւնն ոչ միայն չմիջամտեր մեր ներքին գործոց, այլ և թոյլտուութիւն շնորհած է ամեն ազատութիւն վայելել. ո՛րչափ շնորհապարտ պէտք է լինինք մեր Օգոստափառ և բարեգութ Սուլթանին։)

4. Զոհեցինք վերջապէս Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ դաւանութեան և աւանդութեանց հակառակ պարունակութիւն ունեցող Պօլոժէնիոյ դէմ Ազգին մատուցանել ուզած հանդիսաւոր բողոքը, որով Երեսփոխանական ժողովն այնքան ժամանակ զբաղեցաւ, և զոր [illegible] մը որոշած էր մատուցանել ուրում որ անկ էր. և եթէ կանուխէն այս բողոքն տրուած լինէր, Ռուսիոյ այժմեան պաշտօնական ընդդիմութիւնն կանուխէն երևան ելած կըլլար, և պարտ ու պատշաճը խորհելու և ըստ այնմ ընթացք բռնելու ժամանակ և միջոց կ'ունենայինք։

Ազգային պատմութիւնը պիտի արձանագրէ թէ, ազգը 1866ին Տ. Գէորգ սրբազանի կաթողիկոսական ընտրութեան առթիւ ազգային ընտրութեան որոշ եղանակ մը շահեցաւ, իսկ 1884ին Տ. Ներսէս սրբազանի կաթողիկոսական ընտրութեան [illegible] ազգային ընտրական իրաւունքը։

[illegible] երբ Տ. Ներսէս սրբազան կաթողիկոս լինի, Ն. սրբազանութեան [illegible] մեր Ռուսիոյ եղբայրներէն . . .

11 Ապրիլ 1884

Փ. Ե.